

Літаратурная Беларусь

Выпуск № 4
(236)
(красавік)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНИЦКІ ПРАЕКТ

facebook.com/litaraturnaja.belarus
t.me/litaraturnajabelarus

ЭСЭ: Данута БІЧЭЛЬ пра пісьменніцу Лідзію ЯЛОЎЧЫК і чалавечы лёс...с.1
ПАМ'ЯЦЬ: Марыя НОВІК пра «стваральніцу прасторы любові»
Валянціну КУКСУ (да 75-годдзя пісьменніцы).....с. 2, 3
ПРОЗА: пачатак аповесці Максіма ЖУКА «Longibellum».....с.4
ПАЭЗІЯ: нізка вершаў з вандровак па Амерыцы Альжбеты КЕДА
«Адзіны ў нас лёс» с.5
ЧЫТАЛЬНЯ: тры апавяданні Уладзіміра ВАСЬКО.....с.6,7
ПАЭЗІЯ: нізка вершаў «Адзін за адным» Міколы КАНАНОВІЧА.....с.8
ЭСЭ: нататкі Платона СТАНКЕВІЧА пра Янку ЛАЙКОВА.....с.9
КРЫТЫКА: В. Г. пра прозу Барыса ПЯТРОВІЧА і яго кнігі
«Ад жыцця прачнуцца» і «Цнота на потым» с.10
КРЫТЫКА: рэцэнзія на кнігу вершаў Алеся АРКУША «Ня думаць
пра сон і паразы», напісаная сумесна з акадэмікам-усёзнаўцам
беларускай літаратуры ды Ігарам СІДАРУКОМ і водгук Валерыя ГАПЕЕВА
на кнігу пра Алеся КАСКО «Недажын» с.11
СВЕТ: навіны і цікавосткі літаратурнага замежжа.....с.12

ЭСЭ

Літаратурныя старонкі: пісьменніца Лідзія ЯЛОЎЧЫК

Данута БІЧЭЛЬ

нейкі час жылі ў Вільні, бацька працаваў на пошце. 4 класы скончыла ў Оршы, дзе апынуліся ў бежанстве ў 1915 годзе. У 1921-м вярнуліся дахаты. Атрымала хатнюю адукацыю ў бацькі, у 1931—1934 гадах вучылася ў Гродзенскай прамыслова-гандлёвай школе, наведвала агульнаадукацыйны ўніверсітэт у Гародні. У 1937-м здала экстернам за жаночую настаўніцкую семінарыю, але настаўніцкай працы ў палякаў не атрымала, зарабляла шыцём. У 1939—1941 гадах працавала пры Часовай управе ў Гародні, справаводам у лясгасе.

У 1940 годзе паступіла на літаратурны факультэт педінстытута, скончыла завочна ў 1949-м. Працавала настаўніцай рускай мовы і літаратуры ў блізкіх ад Гародні вёсках Батароўцы і Рыбніцы, муж яе выкладаў фізіку, быў дырэктарам у вясковых школах.

Домік пабудавалі на злome саракавых і пяцідзясятых. Каля дома раслі яблыні, агарод спускаўся да рачулки Юрысдыкі.

Лідзія Ялоўчык пісала вершы на рускай мове, першы верш апублікавала ў 1939 годзе. Друкавалася ў «Гродзенскай праўдзе».

Пісала лісты ў абкам партыі з абурэннем на Васіля Быкава, які змяшчаў на «Літаратурных старонках» безыдэйныя творы.

Ён не любіў скардзіцца, але быў выпадак — яго выклікалі на «дыван» за мой верш «Лес». Я напісала пра асенні лес. Васіль Быкаў атрымаў вымову за тое, што змяшчае пустыя вершы, не змяшчае верш Лідзіі Ялоўчык «Абеліск».

Ялоўчык атрымала пенсію, перайшла на беларускую мову, пачала пісаць прозу. У выдавецтве «Юнацтва» выдала тры кнігі: «Карэнне жыцця», «Дзе яно, шчасце», «Па хісткай лесвіцы». Першую кнігу ёй адрэдагаваў, ці перапісаў, Яўген Лецка.

Хрысціна Лялько і Валянціна Коўтун прыязджалі ў Гародню з-за трэцяй кнігі. Дыялекты, рускія словы, расцягнуты сюжэт.

Аповесць «Вясельныя сустрэчы» — добры твор.

У Лідзіі Парамонаўны было некалькі сёстраў, жылі ў вёсцы. Дзяцей у пісьменніцы не было, а ў сёстраў былі дочки, якія жывуць у Гародні. Аня мне тэлефануе, зрэдку мы сустракаемся. Аня таксама піша вершы. Калі Ялоўчык прынялі ў Саюз пісьменнікаў, яна кожны год 30 снежня запрашала гродзенскіх творцаў на дні сваіх народзінаў.

Калі я магла за грошы купіць у фонды Музея Максіма Багдановіча такія-сякія прадметы ад мясцовых літаратараў, пайшла да Лідзіі Ялоўчык, бо ў яе ўсе

такое было. Бачыла я кнігі, поспілки з дзявоцтва, розныя цацкі, вазачкі, чарнільніцы. А яна паказала мне альбом сваіх фатаграфій. Я ўбачыла цуд даваенай Гародні, аб якім цяпер архівісты, гісторыкі, краязнаўцы пішуць кнігі.

Лідзія Ялоўчык мела добры густ, прыгожа апраналася, сама шыла строі, і гродзенскія фатографы мелі добры густ здымаць гараднічанак на прыгожых вуліцах. У альбоме сфатаграфаны ўвесь горад. Я крыху выпрасіла ў яе гэтых фоткаў, але шмат засталася. Я думала, што калі яе не стане, з пляменніцамі неяк дамоўлюся і здабуду ўвесь альбом. Але адбылося ўсё не так.

Раптам Лідзія Ялоўчык аб'явіла, што ёй апякуецца пляменнік яе мужа з Індуры. Нечым жа ён яе зачараваў. Яна апісала сваю спадчыну на яго, калі ў вёсцы была жывая родная сястра і дзве пляменніцы ў Гародні. Дзяўчаты ад яе не адмовіліся, па-ранейшаму дапамагалі ёй прыбіраць дом. Яны пасля смерці маглі судзіцца за спадчыну, але не судзіліся... Прышоў час — яна захварэла. Тады апякун зачыніў яе на замок, ніхто не мог яе адведаць. Аня праз міліцыю адчыніла дзверы, прывяла лекара. Тады ўжо хворую пачала каравуліць жонка апекуна. Я наведвала яе, занесла мандарыны, сок. Яна мяне не пазнала, знаходзілася ўжо там, у дарозе...

Памерла 26 мая 1999 года.

Дрэнна працавала пахавальняй службы. Каб завезці труну ў Марцянаўцы, дзе яе чакалі на могілках бацькі і сёстры, знайшлі вялікі грузавік. Было гарача. Пісьменнікі не мелі часу. Сабраліся Зміцер Кісель, Эдзік Мазько, Аляксея Пят-

кевіч, Віктар Кудлачоў з жонкай Валяй, якая была святой пры сляпым мужу...

Лідзія Ялоўчык падрыхтавала сабе на смерць сукенку салатнага колеру. Адпявалі ў саборы, павезлі ў Марцянаўцы, дзе яе сустракалі людзі як пісьменніцу...

Калі ў жанчыны няма родных дзяцей, якую б душу і сэрца не атрымала яна ад роду, у пэўны час яна можа здэзервянець.

Прафесар Пяткевіч, які ўсё пра ўсіх ведаў, сказаў, што ў Лідзіі Ялоўчык быў сын у Ваўкавыску, цяжка хварэў і памёр маладым.

А потым адбыўся натуральны адбор: усе драўляныя пісакі пакінулі супольнасць, якая нарадзілася духоўна ад Купалы і Коласа, перайшлі ў новаствораны звяз, каб не супраціўляцца ўладзе, — драўляныя лёгка гараць. Чамусьці найхутчэй згарэлі жанчыны, адну з іх на значылі галоўнай пісьменніцай Гародні! Бываюць такія драўляныя, што лепей іх абыходзіць, як атрутныя расліны...

Калі дэзервянеюць намоленыя людзі, яны хаваюцца ў касцёле за заслонкай, ціха стаяць там, пакуль пробашч не знойдзе ім адпаведнае месца як тутэйшым святым.

Калі ж збіраюцца ў вырай дрэвы, яны паводзяць сябе зусім іначай. Каштаны захварэлі: ствалы пачарнелі, лісты парыжэлі і курчацца, ападаюць. Але плады каштанаў спеюць. Хворыя каштаны зацвілі. Іду па вуліцы, спыняюся, каб адпачыць, прытуляюся хворай спінай да хворых каштанаў, слухаю іх асенняе адцвітанне. Божанька, за што мне гэтая прыгажосць у беспрасветнай маёй адзіноце з Табою?

Думала я пра лёс драўляных людзей Гародні, бо ён падобны да лёсу жывых людзей: адных драўляных паставілі ў касцёле, аднавілі, пазалацілі, кленчаць перад імі на калені, бо яны — апосталы і святыя, — і яны сапраўды маюць духоўную сілу, якой дзеляцца з жывымі ў смутку; а другія прадстаўнікі розных нацыянальнасцяў, што насыляюць горад, — трэскаюцца, чарнеюць, трухлеюць, гніюць. Які ж прыклад паказваюць жывым? А паколькі гарачая кропка ў Новым свеце, я і ўспомніла пісьменніцу, дом якой стаіць за некалькі метраў ад вуліцы Астроўскага, на вуліцы Пушкіна, у самым яе пачатку. Я ўспомніла, што ў канцы 2011 года ёй споўнілася 100 гадоў. Аніводная газета не напісала пра гэта!

Я разгарнула зборнік «Краю мой Нёман», 1986 год, які ўклала з Артурам Цяжкім, падахвачаная Аляксеем Карпюком. Ён хацеў зрабіць штогадовым выданне рэгіянальнага альманаха, каб потым перайсці на часопіс, але грошай не меў. Мы сабралі адну кнігу і выдалі, сабралі другую, здалі ў выдавецтва, але яна затрымалася. І трэцюю таксама збіралі. Нехта ж усё гэта парасцягваў або выкінуў на сметнік.

Не буду рабіць агляду нашага зборніка. Толькі скажу, што там надрукавана з прадмовай Адама Мальдзіса невядомая паэма Адэлі з Устрыні «Мачаха» і ўспаміны Зоські Верас «Старое Гродна». Зборнік энцыклапедычны.

Уночы я перачытала апавяданне Лідзіі Ялоўчык «Хлеб, дзед і я» і прачытала ўступнае слова Васіля Быкава «Галасы Наднямоння». Ён пра гэтае апавяданне не сказаў нічога. Апавяданне добрае, толькі ў канцы ёсць тая лыжка дзёгцю, якую не мог пахваліць Васіль Быкаў, то ён прамаўчаў.

Аўтарка расказала, як дзед вучыў свайго ўнука сеяць збожжа на вузкім сваім загоне. Добрае тое месца, дзе апісана, як яны пяклі хлеб. Людскія адносіны паміж дзедом, маці, хлопцам і конікам, якога яны пазычалі, — свайго не мелі. А ў канцы аўтарка захапляецца калгаснымі палеткамі...

Лідзія Ялоўчык, па мужу Лісок, нарадзілася ў вёсцы Марцянаўцы, гэта каля Краснага Сяла. Бацька быў настаўнікам,

Стваральніца прасторы любові

Да 75-годдзя пісьменніцы Валянціны КУКСА

Марыя НОВІК

«Кажу сэрцам і сваёй спакутаванай душой...»

Валянціна Кукса (1951—2014)

Ты нарадзілася і ўзрасла ў прыгожым месцы, дзе нясуць свае воды рэкі Струга і Піна і Дняпроўска-Бугскі канал. Гэты дарагі, прывольны краявід падарыў Табе незвычайна вартае, каштоўнае: аднасьць з прыродаю, цягу да спазнання таго свету, што знаходзіцца па-за межамі хутара Пэкачы, неўтаймоўнае жаданне спазнаць таямніцы чалавечай свядомасці, таямніцы неабсяжнай касмічнай прасторы.

Ты ішла сваім Шляхам, ішла-шукала ключыкі да людскіх сэрцаў, адкрывала шлях да Бога. Ды вярталася заўсёды на тую самую дарагую сцежку-дарожку да роднае хаты, у вёска Гнеўчыцы, да мамы. Менавіта гаворкі з матуляй — яўныя і ўнутраныя — сагравалі Тваю няпростую, часам вельмі няўтульную і халодную прастору, у якой даводзілася Табе жыць і працаваць. Менавіта шматлікія, частыя лісты ад мамы, іх (больш за сто!) Ты ўсе захавала, яны давалі Табе сілы не страціць у гарадской рэчаіснасці таго адчування любові і ласкі, слова матчынага, што былі ахвяраваны Табе мамаю...

Нямала было створана Табою ў розныя перыяды жыцця. Невылечна хвора, намагалася закончыць, спарадкаваць. Сілы пакідалі Цябе. Даверыла мне, згадзілася пры нашай апошняй сустрэчы на ўсе «дапрацоўкі», убачыла выведзены на паперу тоўсты стос і заўсміхалася, і гаварыла, і запрасіла пачаставацца абедам...

Твая проза — запрашэнне да пачастунку Словам, запрашэнне далучыцца да Твайго лёсу, праз які адкрываецца лёс не аднаго, некалькіх пакаленняў. Гэта далучэнне да шчырай Тваёй душы, душы таленавітага, духоўна багатага чалавека, да душы беларускай, улюбёнай у свой род, у сваю зямлю. Гэта далучэнне да слова таленавітай пісьменніцы, што адкрывае чытачу сваю душу, дзеліцца сваімі радасцямі і турботамі, сваім горам ды запрашае тварыць прастору любові, прастору сілы і моцы духу.

«Светка мая грае... Поўная хата гукі. І няма сценаў, няма мяне, я з'ядналася з Сусветам... Добра так». Гэтае дзівоснае адчуванне з'яднанасці з неабсяжнасцю прасторы, што нараджалася гучаннем чароўных мелодый, дзе стваралася адчуванне лучнасці з неабсяжнай касмічнай прасторай, дзе душа Твая распоствалася, разгортвалася, вызвалалася ад паўсудзённага тлуму, набывала гарманічную разняволенасць і суладнасць, працягвалася, на жаль, не так доўга. Страцішы такую таленавітую дачку, студэнтку Берасцейскага музычнага коледжа, якая не толькі іграла на фартэп'яна, але і мела анельскі голас ды яшчэ і сама стварала музыку, матчына душа ўсё адно як ператварылася ў скалу: «Сэрца канае ад немага плачу, камянее ад болю...»

Музыка, якая гучала ў хаце, нараджалася з-пад рук любай дачушкі, клікала Цябе дахаты, давала адпачынак стурбаванай душы, выклікала ўзнёсласць і ласку. Душа бязмоўна прамаўляла, лунала высока ў гарманічнай суладнасці са светам, прамаўляла тое, што нельга было выказаць словам.

Нездарма ў Бетховена ёсць выказанне: «Музыка — гэта мова Бога». А словы-думкі віравалі ў Тваёй душы, прасіліся на паперу. «Збалелая і абвугленая», Ты знайшла ў сабе сілы пасля таго адзіноцтва, адчаю, «калі вымерлі ўсе птушкі душы», вярнуцца да творчага жыцця, пачаць пісаць зноў... У гэтым шляху была ў Цябе родная душа — трывушчая і мужная Ніна Мацяш, якой Ты даверыла свае роздумы, перажыванні, болесці. Напачатку гэта былі пошукі адказаў на балючыя пытанні грамадска-культурнага жыцця ў краіне, дзе пачаліся няпростыя перамены напрыканцы 80-х—пачатку 90-х гадоў ХХ стагоддзя. Ты шукала тую супольнасць, якая дапамагла б знайсці не толькі адказы на пытанні, якія хвалявалі Тваё неспакойнае сэрца, але і шляхі, якія прывядуць да пераменаў. Ва ўсіх пытаннях найгалоўным быў для Цябе Чалавек. Ты не прымала ярлыкоў і штампай. Сама думала, разважала, ацэньвала, заўсёды мела сваю думку, сваё меркаванне. Ішла-падумалася па крутой лесвіцы духоўнага росту. Не трывала фальшу. Ад прыроды мела дар чуйна адчуваць шчырае і няшчырае, праўдзівае і падманнае. Мела смеласць у вочы сказаць часам не надта прыемнае і сябру, і кіраўніку. Мела сваё, унутранае права, глядзячы ў вочы, не баяцца гаварыць праўду. Адкуль гэта?

Пэўна ж, ад таго свайго жыццёвага вопыту, які спазнала, пачынаючы з маленства да сталасці, калі для Цябе адзінаю і самаю годнаю меркаю чалавека сталі адносіны да працы, да людзей, дзе цанілася здабытае сумленна, часам вельмі нялёгка. З маленства спасцігала, засвойвала правілы народнай маралі. Таму і кнігу назвала невыпадкова — «Пацеры з бабуліных рук». Так хацела яе спарадкаваць, закончыць, аддаць у друк, ведаючы, што забірае твае сілы бязлітасная хвароба. Так прагнула пакінуць расповед пра свой род, пра свае вытокі, пра тое радзінае месца, адкуль пачалася сцяжына твайго драматычнага лёсу. Хутар Пэкачы паўстае праз тваё трапнае слова, праз створанія Табою жывыя малюнкі, што жылі і ажывалі ў Тваёй памяці, распавядаліся Табою з добрым гумарам, усмешкаю, дзе так многа ад таленту Тваіх родных, землякоў, вясцоўцаў, таленту народа. З Табою было так добра шчыра смяцца, бо ніводная сустрэча, нават у самых цяжкіх хвіліны Твайго жыцця, не абыходзілася без твайго жарту, паказкі-былі, у якой — усмешка, досціп і Твой шчыры смех...

Пэўна ж, гэтае дзівоснае прыроднае месца — хутар Пэкачы, дзе Ты з'явілася на свет, сядзібы бабуляў і дзядуль, бацькоўская хата — авеяны ўспамінамі дзяцінства. Прыгажосць навакольная ўзнагародзіла Тваю душу чуйнасцю ды шарыняй душы, якую адчувала, бачыла ў прыродзе. Таму і гаварыла пра сваю працу ў лісце да Ніны Мацяш так: «Вельмі цікавая праца, патрабуе ад мяне той шчырасці і размаху душы: як і прырода, — выхавальца дзіцячага садку». А да гэтай улюбёнай прафесіі, да свайго Паклікання ішла няпростай дарогай. Свае «ўніверсітэты» праходзіла мужна, хоць і зведала і людскую чэрствасць, і бессардэчнасць, і злосць.

Валянціна КУКСА

Пачынала работніцай (у начныя змены!) на кансервавым заводзе ў Янаве, пасля за якую толькі працу ні бралася!.. Як толькі ўявіць Цябе ў такіх розных прафесіях?!

А была ж Ты найперш выхавальцай. І засталася ёю, працуючы напрыканцы свайго жыцця і вартаўніком садка, і дворнікам... Ты знайшла сваё творчае працоўнае шчасце ў прафесіі выхавальцы маленькіх і выявілася як стваральніца прасторы любові, як сумленая і мужная грамадзянка, якая бачыла шлях да душы чалавека, да духоўна багатага і нацыянальна свядомага чалавека на сваёй роднай зямлі праз выхаванне і навучанне ў роднай мове, у асяроддзі роднае прыроды, культуры, гісторыі. Ты стала пачынальніцаю той няпростай працы дзеля адраджэння адукацыі ў роднай мове ў 90-я гады ХХ стагоддзя, стваральніцаю ў Берасці беларускамоўных групаў у дзіцячым садку. Ты паказвала сваім прыкладам іншым, што гэта магчыма, актывізавала і бацькоў, і кіраўнікоў дзіцячых садкоў, і калег-выхавальцаў. Ды рабіла гэта не толькі сваім трапным і пераканавым словам, але рэальнай працай: распрацоўвала заняткі, дзялілася сваімі метадычнымі распрацоўкамі праз публікацыі ў друку, праз чытанне лекцый у Інстытуце павышэння кваліфікацыі, на факультэце дашкольнага выхавання ў Брэсцкім універсітэце. Што можа быць яскравейшым за такую ацэнку тых намаганняў па абароне і пашырэнні беларускамоўнага выхавання, чым такое прызнанне, якім Ты падзялілася ў лісце да Ніны Мацяш: «Лекцыя... Некаторыя плакалі...»

А былі яшчэ і проста заняткі з дзеткамі, і абмеркаванні праблемаў на разнастайных семінарах і канферэнцыях... Ды найперш, вядома, — кожны дзень — свая група. Дзеткі, якім падарыла сваю любоў, сваё мацярынскае сэрца. Адсюль — такія шчырыя і пранізлівыя ўспаміны пра дзетак і бацькоў, пра тых малых, што былі пакрыўджаны праз балючыя праблемы ў сям'і. Адсюль і спачуванне, і жаль, і клопат. Адсюль нараджаліся і Твае мастацкія творы. Таленавітая, творчая, Ты ў кожным малым бачыла Чалавека, хацела развіваць найлепшае ў іх душах.

Незвычайны вынік творчага супрацоўніцтва з дзеткамі — казкі, напісаныя-расказаныя-створаныя разам. Яны аформіліся пад назваю «Вожык Міхаська і яго казкі». Узяўшы ў дапамогу няўрымслівага Вожыка, Ты дапамагала сваім

выхаванцам адкрываць гэты дзівосны, часам такі таямнічы, загадкавы свет прыроды; так малыя вучыліся дабру і спагадзе, шчырасці.

Праз створанія казкі адкрывалі і свет беларускай мовы — назвы дня тыдня, назвы месяцаў, назвы пораў года, колераў, рэчаў. Твой арыгінальны вопыт выхавання быў абагульнены ў кнігах «Колеры вясёлкі. Вучымся гаварыць па-беларуску», «Створым прастору любові» і іншых публікацыях. Яны былі так неабходныя на той час тым, хто ажыццяўляў першыя крокі дзіцяці ў беларускамоўным выхаванні і навучанні. А Ты была перакананая, як напісала ў лісце да Ніны Мацяш, што «СЛОВА — найвялікшае багацце, наймацнейшая зброя і абарона». І, пераадоўваючы перашкоды на шляху да беларускамоўнага выхавання і адукацыі, Ты паказвала гэта ў дзеі — не толькі ў публікацыях, не толькі на разнастайных сустрэчах з грамадскасцю, але і ў нялёгкіх гаворках з адміністрацыйнымі супрацоўнікамі розных узроўняў. Ішла мужна, смела, напорыста, выклікаючы павагу і ўдзячнасць у адных ды неразумненне, раздражненне ў іншых...

Ты стала лаўрэаткай прэміі «Берасцейская зорка», «Чалавекам года-1999» у галіне адукацыі. Гэта было прызнаннем Тваёй ахвярнай плённай працы ў выхаванні маленькіх беларусаў, у актывізацыі працы па вяртанні да нацыянальных вытокаў дзяцей, моладзі, бацькоў, выхавальцаў, настаўнікаў. Ды і тут чакала Цябе балючае перажыванне: «Чалавекам года» ў Берасці ў 1999 годзе аказаўся і Твой выхаванец — Дзімка, Дзіма Гвіашыні. Пасмяротна. Трагічна загінуў, ратуючы людзей у ахопленай палімема электрычцы...

Як змераць боль Твайго сэрца?.. Нельга без хвалявання чытаць Тваё апавяданне-споведзь «Ружа для Дзімкі». Твае творы для дзяцей — гэта найперш творы пра дзяцей і дарослых, гэта творы пра бацькоў для бацькоў. І праз больш як дваццаць гадоў пасля іх выхаду з друку яны важныя і актуальныя для спазнання дзіцячае душы, для асэнсавання праблемаў сямейнага выхавання. Ты зведала балючы перажыванні, калі твае маленькія беларусы і беларусачкі, пайшоўшы ў беларускамоўныя класы, якія адкрыліся дзякуючы і Тваім намаганням, мусілі, правучыўшыся восем гадоў па-беларуску, перайсці раптоўна з новага навучальнага года на навучанне па-руску...

Стваральніца прасторы любові

Да 75-годдзя пісьменніцы Валянціны КУКСА

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 2

Ты пакінула сваю любімую працу, калі адчула, перажыўшы страту дачушкі Святланы, але так і не справіўшыся з унутраным болем, які спалваў Тваю душу. Паказальнае Тваё прызнанне той жа Ніне Мацяш: «Нашто, калі не чуеш дзяцей...» Усё ж разарваць рэзка ніці з ранейшым месцам не ўдалося. Ты радасна пішаш Ніне Мацяш: «Цяпер я стараж у садку». Атрымліваеш ад яе і разуменне і падтрымку: «Вартуй цяпер і садок і нашу мову».

І садок, прастора Тваёй любові з такімі знаёмымі рэчамі, пахамі, праблемамі ператвараецца ў яшчэ большую прастору — у цэлы сусвет: бо ёсць не толькі падворак садка, ёсць ноч, і зоры, і ціша... І Ты, «зболеная і абвугленая», пачынаеш аджываць: «у душы выбіваецца жыццінка...» І верыш Твайму прызнанню: «Я маю аднолькавае задавальненне і ад таго, калі стаю за кафедрай і чытаю лекцыі, і ад таго, як мяту сцэжкі дзетсадаўскіх участкаў». І так кранае Твая павага да працы сваіх калег выхаватэляў, калі Ты не толькі старанна падмятаеш і прыбіраеш падворак садка, але і паліваеш пясочныя горкі, падбіраеш пакінутыя дзеткамі рэчы, а то — косіш-рвеш траву, спальваеш і падсыпаеш попелам кветкі...

Табой кіравала, выбаўляла з самоты і сумоты Слова, жаданне не загубіць таго ўнутранага каліўца душы, таго праменьчыка святла, той жыццінкі, што прарастала, вызваляла цябе з самавыгнання, з маўчання, дала гаворку з мамай, з Усявышнім. Ты была чалавекам дзеі, дзейства, чараўніцай-сялянкай, якая любіла бачыць плён рух сваіх, пісьменніцай, адоранай выказвацца словам, прамаўляць, уздзеінічаць ім на іншых.

Твой прыродны талент гаварыць выразна і лаканічна, даносіць думку трапна і шчыра выявіўшы не толькі падчас вялікіх народных сходаў у час перабудовы, але і ў невялікім допісе-лісце ў янаўскую раённую газету «Чырвоная звязда». Адкрыты ліст да сваіх землякоў «Душа прагне духоўнасці» (1999 г.) атрымаў водгук: Ты ўбачыла ў сваёй роднай вёсцы Гнеўчыцы адбудаваную, адраджаную царкву Святой Вялікамучаніцы Параскевы (2007, 24 лістапада) на тым самым старым фундаменце, які застаўся пасля зруйнавання яе ў 1983 годзе, пачула звон адлітага новага звона, які ўрачыства плыве і над вёскай, і над Дняпроўска-Бугскім каналам... Менавіта Тваё нераўнадушнае Слова актывізавала супольнасць на стваральную працу, стала той «жыватворнай кропляй», што абудзіла сэрцы Тваіх землякоў і выклікала іх на ахвярную працу... Гэта было свята Тваёй душы. Гэта была малітва Тваёй душы. Гэта быў дарунак Богу.

У скрутныя часіны свайго жыцця, калі была, «як птушка, што трапіла ў сіло», атрымлівала ад Ніны Мацяш словы суцяшэння і падтрымкі, яна пасылала табе тыя лёгкія пярыны, якія маглі, як у казцы, паратаваць. Не адразу аджыла Твая душа: сваю аповесць жыцця Ты пачала пісаць аж праз сем гадоў пасля атрымання ліста ад Ніны Мацяш з радкамі пра казку, у якой «...ляцелі птушкі, скінулі па пярыны — каб мог з імі паляцець...» Пачала словам-гаворкай з ёю, калі была яна ў тых далёкіх-высокіх яснасьняных высях, — такім даверлівым разважаннем пра сваю кніжку, пра яе вытокі і прызначэнне, і пра назву: «На сёння, пасля твайго ліста, Ніначка, я живу-дажываю сёмы год. А можа, пачала жыць сёмы, ці

які б там ні быў наступны год? І так спяшаюся нешта дарабіць... "Пацеры з бабуліных рук"... Назова кніжкі і ты сваім лістом з даўняй пары пацвердзіла гэтую назову. Бо, сапраўды, усё перадаецца ад бабы, пацера за пацерай. Вось і я ўжо баба, і таксама нешта намагаюся пераказаць сваім унучкам, так як і мне перадавалі мае бабулі, і дачушка мая ўжо клопоціцца пра тое, што яе сяброўкі ўжо становяцца бабулямі, і так круцяцца пацеры вакол пальцаў, сплятаючыся ў адзін непарыўны круг — жыццёвае кола... Дзякуй, Ніначка, за размову праз сем гадоў, а бы сёння чую твой смех і голас. Мая лёгкая і такая важкая пярынка ў маім жыцці.

Дні перад Вялікаднем. Хімію зноў адмянілі. Куды вырўвае мой шлях?

...Ляцелі птушкі, скінулі па пярыны — каб змог з імі паляцець...»

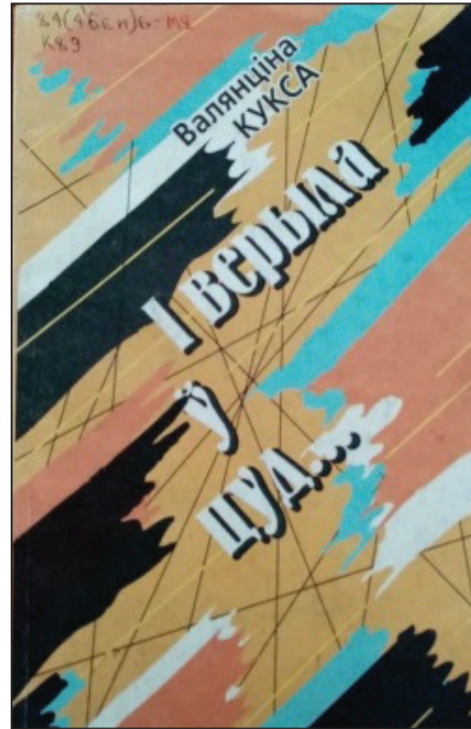
Свой стан у некаторыя перыяды жыцця Ты параўноўваеш з жорнамі. Так шмат даводзілася несці цяжару, быць укручанай у разнастайныя турботы, клопаты, перажыванні. Ты не баялася працы, аднак баліць Тваё прызнанне ў лісце да Ніны Мацяш: «Калі Светка была маленькая, я вучылася ў вучылішчы, тады і нянькай у дз/с працавала, і бібліятэку прыбірала на 4 г. раніцы, каб на 8 гадзін паспець на працу, і тры дні ў тыдзень — баню мыла...» А пазней Ты ўзяла на свае плечы, на сваю душу — і праца ў садку, і распрацоўка новых заняткаў па-беларуску, і лекцыі ва ўніверсітэце, і працяг сваёй вучобы: задача кандыдацкіх экзаменаў, праца над навуковай тэмай дысертацыйнага даследавання... Ды ўсё раптоўна так абарвалася, страціла сэнс. Пра гэта ў лісце да Ніны Мацяш ад 14 траўня 1990 года, калі гаварыла пра чорны месяц красавік: «Ніначка, мая галубка! Вось, лежачы на падлозе ўжо месяц — жахлівы, страшны чорны месяц — каля Светкі, прачытала тваю кніжку. Сэрца канае ад немага плачу, камянее ад болю...»

Твае спавядальныя гаворкі ў ліставанні з Нінай Мацяш даюць уяўленне пра Твае пецябургскія дні і ночы. Пасылаеш паштоўку з выявай Ісакіеўскага сабору з такім малюнкам жыцця ў гэтым прыгожым горадзе ў твая драматычныя 90-я гады:

«Ніначка!

Як маешся? Сум вялікі ў маім сэрцы. Боля якучы. Ляжыць мая Светка пасля сеансаў мерцвяком, вочы запалі, адны вейкі, бы чмялі. А ўчора мы ціхенька сьпявалі з ёю "Мой белы конь бяжыць..." І мне было добра, а сёння сьлёзы шкварчаць у вачах, сьвету белага ня бачу.

А горад цудоўны. Магутны. Увечары бела-мармуровы ў вадкім небе. Адчуваеш

яго рух і жыццё — бы загнаны зьвер — па магазінах грабуць усё без разбору: умомант — пусты. Усюды ў чэргах стрымае пагрозлівае маўчаньне. Але людзі самі па сабе ўсё ж сардэчныя, добрыя. І п'яныя ёсьць, і жанчыны сьпешна дакурваюць на хаду цыгарэты, і малако — смачнае — прадаюць з бочак: да 9 гадзін паспець трэба купіць, і квас — нясмачны, і сьмятана — група захвату трэба...»

І такое дарагое Табе людское спачуванне людзей, што дзяліліся апошнім, дзяліліся сваёй дабратаю, спагадаю... Гэта быў травень 1990-га, а ў чэрвені Ты ўсё яшчэ марыла-спадзявалася, верыла ў чудаў: «І зноў заходзіць сонца, а горад, такі вялікі! — губляецца ўдалечыні. І зноў прыдзе белая ноч. І зноў буду глядзець у вакно. І думаць буду і марыць: вось, выздарае Светка, і пойдзем мы з ёю ў Эрмітаж, у стары горад, паедзем у прыгарады... А Светка мая прыгожая, здаровая і ўсьмішлівая, і вочы не пакутуюць ад болю... І ня трэба мне большай любові. Бы й тады, калі яна была маленькай: прытуліш да грудзей маленькі камячок, цёпленькі і нічога ня трэба ў сьвеце ў тую хвіліну.

А яшчэ я мару, што яна зноў засьпявае. Як званочак. І я зноў тады вярнуся да людзей. Я так сумую без людзей. А зь людзьмі гэта тады, калі ад душы пасьмяяцца можна, і пажартаваць, і паслухаць іх, а не глядзець, слухаць і ні чуць-ні бачыць...»

Страціўшы сваё дарагое дзіця, Ты вучылася жыць зноў... Ты цаніла тую танюткую жыццінку, што выбівалася ў Тваёй душы, калі ажывала слова, дала сілу ісці да людзей — у садок, універсітэт... Яшчэ нядаўна была ў самавыгнанні — на сваім лецішчы. А цяпер настройваешся на рух наперад, на працу, без якой і нельга было цябе ўявіць.

Ды — напярэдадні 2008 года — ты ўжо зусім у іншай прасторы: «Ноч. Мой офіс вартаўніка, ад слова (вароты адчыняць у 5.00 раніцы), дзе чацьвёра дзвэрэй, ніводнага акна, доўгі брудны стол, з таго, што я мяю яго, пачынаецца маё дзясурства. Але я адна ў цішыні. Бы на пагосьце. І — воля! Што хочаш, тое і думай, ніхто не кантралюе і не замінае. Зімую дома. Мой летні (загородны!!!) дом у адпачынку. Ці вярнуся туды, як завесьняе?.. Я ўжо дабралася да сваіх напераў, перачытваю і знайшла запіс: "Я вельмі люблю жыцьцё і маму"».

Пісала-пыталася: «Дзе тая глыбіня, дзе схавалася ад пакут сваіх?» Не схавалася. Жыла з імі. Ішла па вуліцы імкліва-напорыста, усміхалася прыязна-хораша, і толькі Твае вочы — нябесна-глыбокія —

поўніліся невыказнай тугой і нечым такім усё ж светлым і недаступным для іншых... («А што такое цяпер я? Абрубак. Аголіна. А нават усміхаюся...») Цябе паратавала Твая любоў да мамы. Мама стала Тваёй падтрымкай, разважальніцай Цябе ў Тваім бязмерным горы, стала Тваім рухам да Слова, да напісання гісторыі роду, гісторыі жыцця на хутары Пэкачы, Тваім шляхам да мастацкага адлюстравання свайго жыццёвага вопыту, Твайго прыроднага таленту яскрава бачыць факты, рысы, рухі, характары людзей, Твой талент перадаваць гэта дасціпным, трапным словам.

Ты паступова ішла да свайго майстэрства. Не ўсё і не адразу атрымлівалася дасканала. Ты шукала сваіх крытыкаў у асобе Уладзіміра Андрэвіча Калесніка, Ніны Мацяш, Міколы Арахоўскага. Твой талент быў заўважаны, Ты прыйшла да людзей са сваімі мастацкімі кнігамі. Ты здолела загарнуць свой боль у тканіну аповесці «І верыла ў чудаў...», выказала такім чынам не толькі свой уласны боль, але боль многіх мацярок, на вачах якіх адыходзілі ў Вечнасць малыя, маладзенькія беларусачкі і беларусы... З'явілася і кніга прозы «Кнігаўка». Характары-тыпы герояў з народа ў Тваіх творах вызначаюцца добрым веданнем жыццёвых сітуацый, яны напоўнены Тваёй любоўю і Тваім болем. Ды ва ўсіх — пра Чалавека, пра добрае і злое ў ім, пра міласэрнае і жорсткае, пра светлае і цёмнае, пра змаганне за чалавечнасць...

Ты так хацела, каб засталіся Твае запісаныя пацеры... Яны прамоўленыя Тваім дарагім словам, Тваёй трыушчай душою. І не толькі для свайго роду, але і для тых, хто ідзе ў руху да свайго духоўнага росту, да спазнання жыццёвых радасцяў і пакутаў з далікатнай, але мужнай душою...

Ты прыходзіш ў маю рэальнасць...

То вяснова радасным шчэбетам клапатлівых шпакіў, што ўжо рупліва носіць сваім птушанятам усякую жыўнасць і дораць усім сваю радасць жыцця...

Ды затрывожыцца і затрымціць сэрца ад тужліва-пранізівага голасу кнігаўкі, што пачуецца ў вясновай прасторы ля вады...

То ўбачу Цябе ў раскошы летняга дня, калі Ты на ўлюбёнай лаўцы разам са сваімі дарагімі людзьмі...

То з'явіцца ў золаце жытняга поля з прыгожай аздобай дарагіх валошак ды лугавага разнатраўя. Ты і сама ў той кветкавай прасторы зліваешся, расплываешся, знікаеш, каб выплысці раптам прыгожай самотна-яркаю восеньскаю вярціняй...

А то загучыць Твой прыгожы голас, у сугалосці з высокім голасам-званочкам Тваёй дачкі, і прастора напоўніцца і пяшчотай, і шчымлівым сумам, страціць межы і набудзе касмічную недасяжнасць, і суладдзе запануе ў душы.

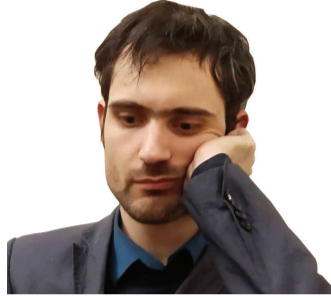
А то раптам так азорыць мой дзень Твая шчырая ўсьмешка, загучыць твой адкрыты і такі родны смех... І так добра пачуць Цябе і пабыць з Тваім Словам, з Тваімі смешнымі і горкімі гісторыямі, якія так, як Ты, ніхто не ўмеў расказаць...

Убачу Твае Гнеўчыцы, прыгожы Храм, які адрадіўся дзякуючы Твайму пранікнёнаму слову-звароту, Твайму дзейснаму ўдзелу і чыну Тваіх землякоў. Пачую звон... Плыве-адгукаецца ён, узнімае душы да духоўнасці...

У неабсяжнай касмічнай прасторы адгукаецца і Твая душа... Будзем перабіраць, слухаць-чытаць Твае дарагія пацеры...

Longibellum

Пачатак аповесці

Максім ЖУК

Як звычайна, я глядзела ў акно, чакаючы, пакуль нарэшце скончыць пустую балбатню настаўнік. За шклом у халоднай ранішняй шэрані рэдкія мінакі вандравалі па сваіх важных справах. Над імі па манарэйкавай лініі дрыжаў імклівы цягнік. Бывала, і я ездзіла на ім. Мне заўсёды падабалася, як ён імчаў мяне над вуліцамі, абганяючы павольныя машыны, якія з вышыні здаваліся цацачнымі.

Рэзка адчыніліся дзверы класа, і на парозе ўзнік лістанюша-кур'ер у чорнай форме. Назваў імя. Спачатку я не асэнсавала, што гэта пра мяне. Усё працягвала глядзець на зграбны, як страла, цягнік. І толькі калі злосна гаркнуў настаўнік, схамянулася. Аднакласнікі з цікавасцю паглядалі ў мой бок. Многім ужо прыйшлі такія лісты.

Я паднялася і ўзяла канверт. Дзіўна, не адчула нічога асаблівага. Ні дрыжыкаў, ні хвалявання, ні грукату сэрца ў той момант не было. Лістанюша махнуў рукою і пайшоў сваёй дарогай. Я вярнулася да парты, абьякава аглядаючы канверт. Аркуш белай паперы. Маё імя і прозвішча. І бяскрыты штамп ваеннага міністэрства. Я пакруціла канверт у руках і паспрабавала ўскрыць. Выйшла неадарэчна. Ён ніяк не паддаваўся маім кароткім пазногцям.

Нарэшце неакуратна разарвала яго. На парту вываліўся тонкі аркуш амаль празрыстай паперы. Мой сусед зірнуў з цікавасцю.

— Чаму табе прынеслі пазней ад іншых? Ты нейкая асаблівая?

Я была трохі асаблівая. Але не ў добрым сэнсе.

— Напэўна, забыліся. А цяпер успомнілі...

Занадта хутка праляцелі школьныя гады. Калі дзяцінства падыходзіць да свайго фіналу, перад кожным устае пытанне аб будучыні. Час трывог і хваляванняў, калі шукаеш свой шлях. Аднак я загадзя ведала, што гэтыя турботы не да мяне. Я чакала менавіта гэтага пісьма.

У рэшце рэшт, усе карысныя адпраўляюцца туды, дзе яны найбольш прыдатныя. Дзяржава рупіцца аб вучоных ды інжынерах, сочыць, каб яны паспелі паслужыць краіне на мірным фронце. Многія ірвуць жылы, каб патрапіць у інстытут ці вучэльню. Гэта вельмі складана. Дзяржаве патрэбныя толькі найлепшыя.

Для дзяўчыны, праўда, звычайна ўсё прасцей. Асноўная нашая функцыя, вядома, не ў тым, каб выводзіць формулы ці чарцяжы. Рэдка, вельмі рэдка самыя таленавітыя траплялі на такую працу. Я чула пра такіх завучак. Але большасць дзяўчынак ведалі, што яны пасля школы адпраўцяцца дапамагаць краіне, як могуць толькі жанчыны. У адрозненне ад хлопцаў, ім гэтая дарога была амаль гарантаваная. Пра вучобу большасць не рупілася. Ад таго і весела праходзілі іх дні. Значна веселей, чым для некаторых хлопцаў, якія напіраліся з усіх сіл, каб толькі пралезці на мірны фронт.

Толькі мяне ўсё гэта не датычыцца. З дзяцінства я неадарэка ва ўсім. Ні ў навуцы, ні ў рамястве не была я лепей

за іншых. Хоць старалася, ды выходзіла слаба. У нейкі момант мне стала ясна, што асабліва ўпінацца не варта. Можа, калі б настаўнікі звярталі болей ўвагі на дзяўчат, у мяне б што і выйшла. Вось толькі звычайныя жаночы шлях, як у аднакласніц, мне быў перакрыты.

Мірны фронт не для мяне.

Можа, таму я спакойна ўспрыняла, калі мне ўручылі канверт. Чаго баяцца, чаго хвалявацца аб тым, што не адмяніць? Мяне заўсёды дзівілі тыя, хто палохаліся ці шукалі нейкія спосабы пазбегнуць вядомага лёсу, адцягнуць непазбежнае. З аднаго боку, мне іх было шкада. З іншага — яны выклікалі агіду. Асабліва хлопцы, якія трэсліся, дрыжалі, нават румзалі ціха... Хіба ж такімі павінны быць мужчыны? Плаксівыя, быццам бабы. Чаго дрыжаць, чаго размазваць соплі? Рана ці позна ўсе ідуць змагацца за перамогу. Нават тыя, хто засталіся на мірным фронце, толькі адтэрміноўваюць непазбежнае.

Так я думала спачатку, ахопленая лёгкай пагардай і пачуццём сваёй перавагі. Але ўсё ж паступова трывога і непакой праніклі ў маё сэрца. Занадта я ганарылася сабой!

Мяне нават ахапіла млоснасць. У вачах заблішчалі цёмныя срэбныя кругі. Сэрца моцна стукала. І далоні сталі вільготнымі ад поту. Гэта была нейкая зусім цялесная рэакцыя, якая адбывалася пазамай воляй. Я, не спытаўшы дазволу, выйшла з класа. Хутка пракрочыла, ледзь трымаючыся на ватных нагах, па пустым калідоры. Цёмны туман перад вачыма зліваўся са слабым зеленаватым святлом, што лілося праз шклаблокі. Я быццам бы аслепла. Усё ж дабралася да прыбіральні, дзе абліла твар халоднай вадой з рукамынікам. У вачах адразу ж прасвятлела. Сэрца суцішылася, і мне ўжо падавалася зусім неадарэчнай гэтая хваля нечаканага ірацыянальнага страху.

Я яшчэ раз спаласнула твар. Было прыемна адчуваць свежасць вады. У іншыя дні для мяне яна была занадта сцюдзёнай. Я так і стаяла, схіліўшыся над белым рукамынікам, утаропіўшыся ў чорную дзірку стока. Міналі хвіліны. Я прыслухоўвалася да цішыні. У калідоры было ціха, як заўсёды пад час урокаў. Толькі аднекуль ледзь даляталі прыглушаныя галасы малодшакласнікаў, якія развучвалі нейкі гімн на занятках музыкі і спеваў.

На ўрок вяртацца не было жадання. Я і так патраціла на іх шмат адпущанага мне часу. Наўрад мне спатрэбіцца ўсе гэтыя трыганаметрычныя формулы ды іншая лухта. У артылерысты бяруць толькі пасля інстытута.

І тут, якраз у гэты момант, я адчула дзівосную неверагодную свабоду. Раптоўна зразумела, што болей няма нічога важнага. Нічога такога, аб чым варта перажываць, аб чым было неабходна турбавацца. Захацелася прабежыць па калідоры ці расмяяцца гучна, у голас. Цяпер замест панікі мяне быццам ахапіла істэрыка, нейкая манія. Я ледзь стрымлівала сябе, каб не зрабіць нешта дурное.

На жаль, гэтая салодкая эйфарыя цягнулася не доўга. Я хутка зноў вярнулася на маркотную зямлю, ахопленую турботамі і бедамі. Аднак нейкі прывідны ўспамін аб гэтым пачуцці падсвядома застаўся са мной і надалей.

***

— А яна чаму тут? — спытаў адзін з хлопцаў. Толькі цяпер я заўважыла, што была ў цалкам хлапечай кампаніі. Няўжо

Foto pxhere.com

ж я адзіная дзяўчына тут? Думала, што будучы іншыя. Не тое, каб гэта важна. Але было б спакойней.

Я сядзела на краі парты, пафарбаванай ў шэры колер. Старыя сталы былі награваны адзін на аднаго ў кутку памяшкання. Мабыць, тут быў склад. Памяшканне без вокнаў пахла пылам. Пад столлю — яркае жоўтае святло. Яно фарбавала нас у трупны колер. Чамусьці не было нікога з маіх аднакласнікаў. Магчыма, яны наўмысна ператасоўвалі, каб знаёмых не было побач. Толькі дзеля чаго? Хіба не лепей, калі ў атрадзе шчыльныя сяброўскія сувязі?

— Ты сама запісалася? — звярнуўся да мяне белабрысы хлопец, які ўжо некаторы час разглядаў мяне з цікавасцю.

— Яны цяпер амаль не бяруць жанчын у такім узросце, — сказаў кругленькі хлопец, які стаяў побач, — нават добраахвотніц.

— Чаму? — спытаў нехта за маёй спіной.

— Жанчыны важней на мірным фронце, — патлумачыў таўсцячок з аўтарытэтным выглядам, — спачатку яны павінны адслужыць на мірным фронце.

Нехта хіхікнуў. Усё больш і больш позіркаў скіраваліся да мяне. Ці я ім вырадак для забавы?

— Чаго вылупіліся? — раздражнёна сказала я. Мне не хацелася нічога абмяркоўваць. — Калі я тут, значыць, трэба. Так راشыла дзяржава.

— Сапраўды, — згадзіўся Белабрысы, які ўсё пізіраў на мяне быццам бы з падазрэннем.

Хлопцы тым часам знаёміліся і абменьваліся жартачкамі. Мне падабалася слухаць іх пахвальбу і зухаватыя паказкі. Гэта супакойвала. Нават забываеш, што хутка чакае, і несвядома пачынаеш верыць, што фантазіі, як яны «наваляюць» ворагам, маюць падставу. Не ўсе, праўда, у тым удзельнічалі. Адзін сядзеў з кнігай у руках і, не звяртаючы ўвагі на гоман, гартаў старонкі. Ён увасабляў ідэальны вобраз чытакаў, разумнікаў, якія занадта многа пра сабе ўяўляюць. Такім неадарэкам ён застаўся ў маёй памяці. Я ў думках трохі пазлараднічала тады: бач ты, і такія разумнікі ідуць на галафронт. Пэўна, думаў, што адкруціцца і пойдзе ў інстытут.

Шчыра кажучы, раней я таксама любіла кнігі. Але з часам яны мне абрыдлі. Якая ад іх карысць?

Я саскочыла з парты і падышла да чытакі. Працягнула яму руку і назвала сябе.

— Што за кніга? — спытала.

Акулярык падняў на мяне вочы. Твар быў злёгка незадаволены. Мабыць, яму не падабалася, што яго адарвалі ад чытання. Але ўсё ж адказаў:

— «Інтэрбелум». Гэта кніга па гісторыі.

— Я больш люблю мастацкія, — сказала я. — Мая любімая серыя пра подзвігі герояў. Ты чытаў?

— Дзе яны ў канцы гераічна падрываюць сябе? Чытаў.

Акулярык зноў звярнуўся да сваёй кнігі. Мне здалося, ён не быў у захапленні. Я ж, памятаю, была ўзрушана тым, як аўтар таленавіта апісваў думкі героя, які ідзе на смерць. Аўтар нават расказаў пра боль ад выбуху і згасанне розуму перад самым канцом. Адкуль ён мог гэта ведаць? Напэўна, выдумаў, як усе пісакі. І ўсё ж мне вельмі хацелася верыць, што ён і напэўна ведаў, аб чым піша. Калі я буду паміраць, хочацца, каб мае думкі таксама былі гераічнымі і ўзвышанымі.

Вядома, у кіно і мультфільмах мы бачылі ўсё гэта не раз, але кіно паказвае толькі вонкавае. З дзяцінства мой самы любімы фільм — «Да самага канца», дзе галоўны герой, разарваны снарадам, у фінале ляжыць у яме. Вельмі натуральна паказана зямля, набрынялая крывёй. І пацукі, якія поўзаюць па апаленым і скрыўленым целе. Памятаю, мы з дзяўчатамі абмяркоўвалі, як яны ўсё знялі настолькі натуральна. Некаторыя нават думалі, што гэта маглі быць дакументальныя кадры. І ўсё ж, як бы мне не падабаўся той фільм, ён не здольны быў перадаць адчуванне таго, што праносіцца ў галаве, калі кроў выцякае з дзірак і цела хутка халадзе. Ці праўда, што адчуваеш радасць ад набліжэння перамогі? Верагодна, я хутка буду ведаць. Праўда, улічваючы мае нікчэмныя таленты і недалучнасць, я сумнявалася, што мне ўдасца зрабіць нешта такое велічнае, як героі кнігі і кіно...

— Я спадзяваўся, што мяне возьмуць у інстытут, — тым часам раскажыце Белабрысы кампаніі, якая сабралася вакол яго, — але не склалася. Не бяда.

— А куды нас павязуць? — распытваў іншы. — Хто-небудзь ведае? Не адразу ж на вайну?

— Не, не... якая ад нас карысць сёння? Спачатку вучоба, — тлумачыў Таўстун.

Я краем вуха прыслухоўвалася да іхняй балбатні, пасля зноў павярнулася да Акулярыка. Мне хацелася яго трохі разварушыць.

— Дык што ты хочаш вычытаць у тваёй разумнай кніжцы?

— Я цікаўлюся гісторыяй нашай вайны, — сказаў ён, нават не падымаючы вачэй. — Хачу ведаць, як усё пачалося.

— На нас напалі ворагі, — адказала я. — Усе ведаюць.

— На самай справе, гэта мы напалі, — запярэчыў ён ціха, але ўпэўнена.

— Не выдумляй, — адрэзала я. Праўдзе, мне не было асабліва важна. Калі мы аказаліся разумней за ворагаў і ўдарылі першымі, гэта ж толькі лепей? Хіба не?

(Працяг будзе.)

Адзіны ў нас лёс

3 маіх вандровак па Амерыцы

Альжбета КЕДА

Сняжане — з любоўю

1 Лётнае-пералётнае

Боінг — магутная птаха
стогне, дрыжыць,
доўга ў сілу ўбіраецца,
думае, як перажыць
прыцягненне зямное,
як узляцець,
столькіх на крылах трымаючы.
Боінг — бы Ноёў каўчэг,
што плыве ў Новы свет.

Хіба нідзе гэтак
мірна і згодна
людзі сябе не трымаюць,
як тут,
над аблокамі,
у небе высокім,
бо шлях іх адзіны
і здольны сарвацца
ў кожнай хвіліне.
Быццам не ведаюць,
што і на зямлі
шлях іх адзіны
і здольны сарвацца
ў кожнай хвіліне.

2 Адны ў нас кветкі

Тут вецер, спякотны і злосны,
высушае кволае зелле.
Ды кветак ля хатаў багата:
вады для красы не шкадуюць.

А людзі схаваліся ў хаты.
Адна толькі пані
блускае па вулках пустых,
шукаючы кветкі Радзімы.

Яны тут таксама ў пашане.
І нават валошкі знайшліся.

Адны ў нас кветкі.
Адзіны ў нас лёс:
прыйсці, каб сысці назаўсёды.

3 Адны ў нас жаданні

Тут, у далёчы, за акіянам,
увесь час вяртаецца.
У сваё, далёкае-блізкае.
Дзіўна было мне вярнуцца
ў тэатр у Гародні,
у часы маладыя,
у пачатак дзевяностых.

У Паркер тэатры,
у Солт-Лэйк-Сіці,
глядзелі спектакль
паходле
Майкла Фрэйна «Не шумець».

Тэатр у тэатры,
акторы на сцэне

і па-за сцэнай,
віхура пачуццяў,
настроў, вясёлае, смешнае,
за гэтым схавана
няпростая праца актораў.

Адны ў нас жаданні:
у час вечаровы
наведаць тэатр,
апынуцца ў прасторы,
інакшай ад звыклага
і ад штодзённага.
Адны ў нас аўтары.
Адны ў нас п'есы.
Хоць ставяць іх нашы тэатры
па-рознаму.

4 Goblin Valley Даліна гоблінаў у Паўднёвай Юце

І спускаліся гобліны з кручэй высокіх,
пакідаючы ўлонне матулі-гары,
і шукалі прытулак
ў даліне шырокай.
Але там раскашуюць ліхія вятры.
Ды яны ўсё ішлі, надрываючы сілы,
узвышаўся прад імі вялізны палац.
Але падалі гобліны у бездарожжы.
Але гінулі гобліны
у беспрасвеці.
Камянелі, трухлелі,
рассыпаліся прахам
і чырвоным зыбучым пяском
пакрывалі сухую зямлю.
І да сёння ідуць.
І да сёння блукаюць.
І з надзеяй ўглядаюцца ў замак-палац.
І здзіўляюць вандроўнікаў
з зямляў далёкіх.

5 Saint George

Горад
між чырвоных гораў,
у пустыні,
прыгожы і ціхі,
зялёныя дрэвы,
зялёныя кветкі-кусты,
найбольш юкі,
агавы і кактусы
на чыстай чырвонай зямлі,
дзе ні зеллейка,
дзе кожная травінка,
бы экспанат музейны.
Тут і дамы, і платы

чырвоныя,
горныя.
Файны горад
Святога Георгія.

6 Па дарозе ў Каліфорнію

Праляцелі Няваду.
Спякота, бы ў пекле.
І зямля, як патэльна,
дзе жывому не месца,
дзе ўсё ў пякучай пячанай коўдры.
Сто дзесяць фарынгейт
нам адмервае шчодро.

І ў адзінай на ўсю Каліфорнію,
у асобнай маленькай прасторы,
у нашай машыне,
ліецца балючаю хваляй
«Смутны беларускі блюз».

7

Тут, у дзікай пустыні,
паўсюль пры дарозе
то прыстанкі зялёных памідораў,
то вёскі сасмяглыя, то гарады.
То прывіды пакінутых вулак,
што самі сабе і дарогі, і гмахі.
Быццам у Беларусі,
дзе кінуты добрыя хаты,
што зарастаюць зялёнымі дрэвамі,
бо не прадаецца хата бацькоў.
А тут былое жылло засыпае пясок.
Прырода хавае занябанае.
Сорамна ёй за людзей,
выпраўляе людскія грахі
ў кожным краі па-свойму.

Смутны блюз і ў Амерыцы смутны.

8 Сустрэча з акіянам

А да акіяна зусім не далёка.
Проста трэба ісці і не аглядацца,
быць упартым і моцным,
верыць: цуды збываюцца.
Верыць: рэчкі маленькія,
як Зямчатка, што ў Шчонаве,
прывядуць да вялікіх рэк,
як наш Нёман,
а тыя да мораў.
А моры ўвальюцца ў акіян.
Калі верыш,
імкнешся,

ідзеш
і не спыняешся,
даб'ешся ўсяго,
дойдзеш да акіяна.

Тут сустрэла многа такіх
моцных нашых дзяўчынак,
якім да акіяна зусім недалёка.

9 Вяртанне з Каліфорніі

І я таксама буду марыць
сырою гарадзенскаю зімой
пра край,
дзе акіян зусім не ціхі,
дзе ўсё ў вясне.
А мы ізноў ляцім скрозь сонца.
І доня, спраўны наш кіроўца,
вясёла падпявае Мумій Тролю:
— Каліфорнія сніцца мне...

10

Зямля, у цэлае якое
ні кроплі крыві,
стае крывасмокам,
што смочка гарачую кроў
маладую
з далёкіх краёў,
завабішы ў пасткі
прывідам багатага раю і волі.
Ляцяць сюды птахі,
шукаючы лепшае долі.
Адны знаходзяць
утульны прыстанак,
будуюць вялікія хаты
і чуюць заможна сябе.
Ім болей нічога не трэба.
Другім тут няпростая.
Але мала хто
зноў вяртаецца ў край,
што на водшыбе свету.

11

Донечка, птаха далёкая,
як да цябе даляецца
слову майму і любові маёй?
Ці хоць адзін
з самых буйных вятроў
данясе
да цябе
водгук пяшчоты мае?
Сціснута ўсё
у вялізны кулак
волі нязломнай,
нястомнай,
магутнай.
Сціснута час.
І жыццё наша ў ім
толькі кропля вялікай навалы.
Толькі лісток,
што на дрэве яшчэ ўсё лінее,
каб заўтра
упасці.
Доня мая,
відаць, варта
тая бясконца далеч
домам тваім называцца...

Тры апавяданні

Уладзімір ВАСЬКО

Рабы

Да прадаўшчыцы сельмага ў вёсцы Гаманы Мівы заляцаліся адначасова трактарыст Лупік і вадзіцель грузавой аўтамашыны Рабы. Рабы і на самай справе быў трохі рабаваты, ці, па-руску кажучы, кананаты. Лупік жа высокі (каля двух метраў), стройны. Праўда, на свой рост крыху вузкаяваты ў плячах. Рабы ж даставаў яму галавою толькі да падпахі.

Яны амаль штодзень у вольную хвіліну забягалі ў сельмаг. Міва — ні даць, ні ўзяць — лялька Барбара, з блакітнымі вачыма і русыямі валасамі, аднолькава шчыра ўсміхалася ім і абаіх культурна абслугоўвала.

Лупік, калі яго не прыспешвала работа, узіяўшы пакупку, іншы раз затрымліваўся і справабаў паразмаўляць з Мівай:

— Учора, — нека казаў ён, — ідучы да хаты, трапіў пад дождж і намачыў шапку. Павесіў на плот сушыцца — дык вераб'і яе падзяўбалі...

— Спакуваю, — хіхікнула Міва.

— Як ты думаеш, ці пойдзе сёння дождж? — спытаў ён яшчэ.

— Не ведаю. Я ж не сіноптык.

— Хоць каб не было.

— Я таксама за сонечную пагоду.

І яшчэ ён сказаў:

— Раніцай праязджаў каля твайго магазіна і згубіў недзе гайку ад трактара. Ты не знаходзіла яе?

— Не, не бачыла...

— Шкада...

Рабы выступаў больш па-дзелавому:

— Не надакучыла табе яшчэ гандляваць у гэтым магазіне?

— А чаго? Мне тут добра.

— Можна, пераехала б у горад?

— А бацькі? На каго я іх пакіну?

— Яно то і ў вёсцы можна жыць. Вунь у Бердаўцы будуць аграгарадок. Кажуць, маладажонам будуць выдзяляць кватэры.

Напачатку Міва нічога не падазравала, аднак з цягам часу прыкмеціла, што Лупік і Рабы ключоць на яе, і стала больш уважліва прыглядацца да обоіх. Асаблівай ганьбы Лупіку яна не давала: рослы, не брыдкі на твар, спраўна вадзіць трактар... Толькі вось гэтыя плоскія размовы пра вераб'ёў, гайкі, пагоду...

«Ці вытрымаю я іх, — думала Міва. — Ну а Рабы? Гэты як гаворыць — здаецца, гладзіць па сэрцы».

У Гаманых моладзі станаўлілася ўсё менш, але клуба пакуль што не зачынялі на замок. Сюды прыходзілі хлопцы і дзяўчаты з суседніх вёсак, і чалавек дваццаць збіралася. Лупік, які найчасцей запрашаў патанцаваць Міву, канечне, вылучаўся сярод іншых. Адночы, нахіліўшыся, ён ціха шапнуў ёй на вушка:

— Міва, выходзь за мяне замуж.

— Ах, Божа! Не чакала я такой прапановы.

— Не пашкадуеш...

— Падумаю.

У той жа вечар Рабы, якому ўдалося толькі адзін раз запрасіць на танец Міву, ласкава паглядзеў ёй у вочы і шчыра прамовіў:

— Міва, як закончацца танцы, прыходзь пад тую тоўстую дзікую грушу, што расце за вёскай. Я там буду цябе чакаць.

— Пагляду...

Лупік скося зірнуў на Рабога і, мусіць, раўнуючы, выразам твару хацеў яму прыгразіць, але дзяўчына, з якой ён танцаваў, загаманіла:

— Мабыць, хутка закончацца танцы. Бачыш, гарманіст стаіўся.

І Лупік перавёў позірк на гарманіста. Хутка той, сапраўды, скінуў рамяні з плячэй, зашпіліў мяхі на вузенькую дзяжку — і гэта азначала, што пара разыходзіцца.

Рабы першым выйшаў з клуба, за ім яшчэ некалькі чалавек і Міва. Міва азірнула, убачыла, як перастаўляе на прыступках уніз свае «мыліцы» Лупік, і драпанула, баючыся, што ўвважацца праводзіць яе да хаты.

А Рабы, прамінуўшы свой дом, пайшоў пад грушу. Ён там то таптаўся на месцы, то хадзіў вакол дрэва, пазіраючы ў бок вёскі, чакаючы, ці хутка пакажацца ў начным сутонні Міва. Паводле яго мярканняў, яна трохі марудзіла. І ён перажываў. Ды неўзабаве дзявочая постаць у белай сукенцы мільганула на выхадзе з вуліцы і пачала прыбліжацца.

— Закакаўся? — спачувальна прамовіла Міва.

— Хваляваўся. Думаў, не прыйдзеш...

— Я не абяцала, але падумала: ходзіш там адзін... І рашыла сустрэцца.

Ён пяшчотна абняў яе за плечы і прытуліў да сябе. Нейкі час слухалі толькі біццё сваіх сэрцаў.

— Якая цішыня, які месяц, — расчуліўся Рабы. — Усё ўжо, напэўна, леглі спаць, і толькі мы тут...

Але ў далечыні, па дарозе ў Белундзі, загучала песня:

*Усе сяброўкі на парак
У цішы разышліся,
Толькі я ў гэты вечар
Засталася адна...*

— А ты не адна, — пахваліў Рабы Міву, — ты са мною. Як тут добра! Эх, каб такім было ўсё жыццё!

Міва разраханілася, пахарашэла ў месячным ззянні. Яны між жыта прайшліся палёвай дарогай. Роснае жыта спала. Не чуваць было ніводнага гука. Зноў вярнуліся пад грушу.

— Міва, — загаварыў Рабы, — давай злучым свае лёсы.

— Пабачым...

— Ці ты закахалася ў Лупіка?

— Не-е...

А на ўсходзе ўжо абазначылася ранішняе майскае святло.

— Пара дадому, — занепакоілася Міва.

— Пайшлі.

Ён узіяў яе за руку, правёў да веснічкаў, на развітанне прамовіў:

— Падумаў над маёй прапановай.

— Пастараюся.

А па вёсцы тым часам папаўзлі чуткі, што да Мівы падбіваюць кліны два хлопцы — Рабы і Лупік, і яна не ведае, каму аддаць перавагу. Дайшылі тыя чуткі да бацькі і маці Мівы. Яны ўпотаі абмяркавалі набеглую сітуацыю. Бацька рашуча стаяў на баку Лупіка, а маці знаходзілася ў разгубленнасці.

Адночы, калі Міва, крыху стомленая і задуманная, вярнулася з работы, бацька спытаў:

— За каго ты збіраешся выходзіць замуж — за Лупіка ці за Рабога?

— За Рабога, — рашуча адрэзала Міва.

— Дык ён жа не дастане лямпачку ўкруціць у патрон пад столлю.

— Нічога, стане на табурэтку. А што мне з гэтай сталюгі, які толькі і гаворыць, што яго шапку падзяўбалі вераб'і...

— Дзе гэта было?

— У магазіне. Пры людзях.

— Запомні, дочка, — разлаваўся бацька, — пойдзеш за Рабога — людзі будуць паказваць пальцам і казаць: «Вунь пайшла свіння рабая».

— А за Лупіка пайду — будуць казаць: «Вунь пайшла каза лупатая».

— Няхай выходзіць за каго хоча, — не змаўчала маці. — Канечне, лепш было б, каб выйшла замуж за інтэлігента. Але дзе ты яго ў глухой вёсцы возьмеш? А гэтыя абое замазаныя...

Неяк у нядзелю, пад абед, прыцэгаўся ў хату Мівы Лупік. (Міва была ў магазіне.) Бацька расшчодрываўся і паставіў на стол бутэльку першака, а маці, каб не ўпасці тварам у гразь, нарэзала і падала на сподачках скрыдлікі каўбасы і сала.

Размаўлялі на розныя тэмы: пра людзей, пра тэхніку, пра заробкі ў калгасе. У маці ад такіх размоў аж вушы вялі. Добра захмялеўшы, Лупік падступіўся да асабістага:

— У вас здатная дочка. От каб жаніцца на ёй...

— А хто табе забараняе?! — ажывіўся бацька. — Хоць сёння бяры яе замуж.

Лупік узбадзёрыўся. Ён толькі гэтага і чакаў.

— За такім мужам, я думаю, што не прападзе, — яшчэ больш прыбавіў настрою гасцю гаспадар хаты.

Калі ж скончылася застолле, бацька Мівы правёў Лупіка за вароты і моцна паціснуў яму руку.

А ў наступную нядзелю набраўся смеласці пераступіць парог Мівінай хаты Рабы. (Мівы таксама не было дома.) Не паспеў Рабы на кухні раскрыць рот, як бацька ўхапіў яго за каршэль і, як ката, выкінуў з хаты.

Млосна стала на душы ў Рабога. Ён будаваў такія раскошныя асабістыя планы — і на табе. І што цяпер казаць? І куды ісці? І ён пайшоў дадому і, каб адцягнуць увагу ад таго, што з ім толькі што ўчынілі, узіяў вудачку і падаўся да Бердаўскага возера. Платва клявала, але ён яе адчэпляў і кідаў назад у вадзі: шкадаваў. «Не, — спахапіўся ў думках Рабы, — пайду да Мівы і пагутару з ёю. Што яна нарадзіць?»

Ён склаў вудачку і пашыбаваў у Гаманы. Абмінуў сваю хату і — у магазін. Міва была на месцы. Адзін толькі пакупнік, стары дзядзька, круціўся каля прылаўка. Але і ён хутка паклаў у цэлафанавы пакет буханку хлеба і выйшаў за парог.

— Міва, — расчаравана прамовіў Рабы, — мяне твой бацька толькі што выкінуў з хаты...

— Ах, Божа! За што?

— Ну, мусіць, каб не рыпаўся жаніцца на табе. А Лупік хваліцца людзям, што яго прынялі гасцінна... Напалі і накармілі.

— Што цяпер рабіць?

— Не ведаю. Прышоў да цябе параіцца.

— А давай куды-небудзь уцяком з гэтага цёмнага балота.

— Куды?

— Можна, у цябе ёсць які знаёмы?

Звяжыся з ім, распытай пра ўсё: пра жыллё, пра работу — і махнём.

— У Магілёўскай вобласці, у вёсцы Шашына, жыве мой добры сябра Дзіма Пуйдак. Мы з ім разам служылі ў арміі. Ён там працуе аграганом.

— Ну вось і напішы яму ці патэлефануй. Пасля будзем рашаць.

Абрадаваны такой пазіцыяй Мівы, Рабы ў гэты ж дзень па мабільніку звязуўся з Дзімам.

— Прыезджайце, — сказаў той, — для вас будзе і работа, і кватэра. Я гэта ведаю дакладна.

Аднак яны не спяшаліся, спакойна ўзважылі ўсе плюсы і мінусы, падалі заявы на звальненне, атрымалі зарплату, разліковыя — і паехалі. Перад'ездам Міва сказала маці, куды едуць і дзеля чаго. Маці расчулілася:

— Можна, не едзь, дочанька. Пры сваіх людзях лепш, а там усе чужыя. Ці скажы хоць бацьку пра гэта.

— Ён не пусціць мяне. Мы едзем туды, каб пажаніцца. Доўга не будзем. Праз паўгода якога вернемся дадому. Не перажывай. А тату сама скажы, куды мы паехалі і чаго.

Рабы ж са сваімі бацькамі падзяліўся ўсімі сакрэтамі — і яны не прычэпкі рашучасці сына: Міва ім падабалася.

На новым месцы ў саўгасе «Шашынскі» абстаноўка маладой пары прыйшла да душы. Рабы ўладкаваўся вадзіцелем самазвала, Міва пачала працаваць у бухгалтэрыі гаспадаркі. Яны там пажаніліся, ім выдзелілі кватэру ў двухпавярховым катэджы — і ўсё пайшло добра.

Бацька ж Мівы, калі дачуўся ад жонкі, што Рабы звёз іх дачку ў Магілёўскую вобласць, моцна разлаваўся:

— Пайду да старога Рабога! Я яму павырываю сівыя вушы! Гэта ж трэба, каб нейкі недакурак украў маю дачку!..

— Не хадзі, — пачала ўпрошваць жонка. — Не блытай карты. Можна, у нашай Мівы лёс такі...

Вінцук стукнуў кулаком па сталае, гаркнуў:

— Гэта ты ва ўсім вінаватая. Займаешся папусціцельствам!

Аднак да Рабых Вінцук не пайшоў і спакваля супакоіўся.

А ў Шашына праз паўгода ў абед нека парупілася Міва:

— Можна, паедзем дадому, Лёня? Хоць усе-такі быць бліжэй да бацькоў. Перажываюць за нас...

— Няёмка перад Пуйдаком, — адказаў муж, — як-ніяк ён для нас стварыў усе ўмовы, а мы дамо драла. Давай хоць пару месяцаў яшчэ пабудзем.

— Ну... пару можна, — пагадзілася Міва, — а больш не.

— Бацька твой зноў будзе наскокваць на мяне...

— Не будзе. Ён хутка загараецца і хутка астывае. А маме ты ўвогуле падабаешся. Так што не хвалойся.

Праз восем месяцаў Рабы з Мівай пераехалі жыць на Лідчыну, у Бердаўку. Іх тут таксама забяспечылі жыллем і работай: яму, як і раней, даручылі вадзіць грузавік, а Міва ўладкавалася прадаўцом у сельскі магазін. Маладажоны былі задоволены жыццём.

...Ну, а Лупік? Што Лупік? Лупік больш моцнай шапкі на плот не вывешвае...

Рай

Я ішоў каля лесу на сваю дачу. Лёгка завейка дразнілася з маім тварам, чаплялася за куртку, асядала на шапку. Такая пагода мне па душы, і было прыемна адчуваць першародную яе свежасць, чыстае дыханне, дотык да галінак аголеных дрэў.

Ужо зусім нямнога заставалася да майго доміка, як з-за паварота высунуўся і крочыў насустрач мне Дзіма Дзірбук. Наблізіўшыся, ён ажыўлена і радасна прамовіў:

— Здароў.

— Здароў.

— Маеш што?

— Прыхапіў на ўсякі выпадак бутэлекку настойкі баярышніка.

— Ну і добра. Ідзем да мяне.

— Пайшлі.

Яго домік быў непадалёку ад майго, за паваротам, справа ад дарогі. Дзіма адчыніў дзверы — і ў твар дыхнула прыемным хатнім цяплом, духмяным пахам нейкай стравы, якая варылася ў чыгунку на пліце.

— Нешта шыкуеш на абед?

— Суп харчо вару.

— Я гляджу, што так здорава пахне прыправамі... А куды ішоў?

— Думаў, якую галіну прыцягну з лесу.

— Але кідаеш без нагляду пліту, агонь... Мог бы нарабіць пажару.

— Дык жа падлога каля пліты абабіта бляхаю. Калі які вугаль і вываліўся б уніз — бляха ад яго не загараўся б.

— Аднак, бывае, у палаючых дрэвах распачынаецца страляніна — і вуголле ляціць далёка. Маглі б заскочыць на тваё ложа...

— Гэта калі гараць яловыя дровы. Ад іх без стрэлаў, сапраўды, не абсыціся. А ў мяне асінавыя. Яны гараць ціха і спакойна. Даставай, што там у цябе?

Я паставіў на табурэтку бутэлекку настойкі баярышніка. Дзіма дастаў з тумбачкі два невялікія кілішкі, адзін падсунуў да мяне, другі — да сябе.

Тры апавяданні

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 6

— Я не магу піць неразведзеную, — запярэчыў я. — Ёсць чым развесці?

— Кава ў кубку. Пойдзе?

— Давай.

Ён пакрысе ўліў кавы ў кожны кілішак, пасля накапаў настойкі.

Выпілі, рукавамі выцерлі вусны. Закускай добра не было, ды яна і не была патрэбнай.

— Можа, хлеба возьмеш?

— Не... Няхай папячэ трошкі ў горле.

Мы сядзелі на ложку. Перад намі мігцеў у плітцы не зыркні агонь, злёгка струменіла з чыгунка, раздражняючы апетыт, пара. Поруч з пліткай стаяла маленькая сякерка — гаспадар, мабыць, тут нарыхтоўваў трэскі для распалкі. Далей, бліжэй да ўсходняй сцяны, на падлозе былі пасланыя газеты, на якіх віднелася насенне цыбулі, кабачкоў, тывы. У куце стаялі чаравікі, на іх віселі парваныя шкарпэткі. Каля паўночнай сцяны стаяў адзін гумовы галаш, другога не было бачна. У гэтай жа сцяне знізу нехта адарваў лапкі шпалеры — і зеўрыла невялікая плямка тынкоўкі.

— З чаго склаў хаціну? — спытаў я.

— Са шпалаў. А каб ад іх не ішоў шум, я абабіў сцены драцяной сеткай і атынкаваў. Цяпер, чуеш, паветра нармальнае.

— Даўно туляешся на дачы?

— Два гады.

— А што, дома жонка загрызае?

— Ды не. Жонка нармальная. Цешча адняла палову здароўя. Вось я і перабраў сюды.

— Як гэта сталася? Ты ж, бачу, не маляды. Няўжо да гэтай пары трываў яе?

— Мне сорак восем гадоў. Мы жылі з сям’ёй у васьміпавярховым доме па вуліцы Гастэлы. Дачка выйшла замуж — і мы з жонкай аддалі ёй кватэру, а самі перабраліся ў драўляны дом па вуліцы Чайкоўскага, да цешчы. Вось тут усё і пачалося. Там я спазнаў, што такое пекла. А тут для мяне сапраўдны рай.

— Але ж умовы, я сказаў бы, не зусім райскія.

— Для мяне рай.

— А жонка там жыве?

— Калі там, калі прыедзе сюды. У мяне да яе прэтэнзій няма.

— А чым такая знакамітая твая цешча?

— Усё ёй не так. Не так ступіў, не так устаў, не так сеў, не так перакапаў градку, замнога кавы насыпаў у кубак, няпоўнае вядро вады прынес — і так без канца. За дзень па дваццаць заўваг. Патрэбна мець стальняныя нервы, каб вытрываць усё гэта. А тут мяне ніхто не турбуе. Я аддзяжуру ноч сантэхнікам на заводзе электравырабаў — і сюды, днём адпрацюю — і зноў сюды. Благадаць. Спакойная галава. А то, бачыш, заўчасна ўжо пасівеў.

Мы патроху-патроху «дабілі» настойку баярышніка да канца.

Я сют-тут азіраўся па баках, каб убачыць яшчэ што-небудзь прыкметнае — і тут паддалося, як штосьці імгненна матляхнулася за акном. Не, гэта была не здань. Неўзабаве дзверы адчыніліся, і ў хаціну ўвайшла аграмадная, чырванатварая з пудоўымі кулакамі жанчына. На ёй была куртка апошняга памеру, самаробная вязаная шапка, вялізныя кірзавыя боты.

— Доўга яшчэ будзеш тут сядзець?! — моцна выгукнула яна. — Марш дахаты!

І як тупнула здаравеннаю масіўнаю нагою — чэрці з Дзірбука так і пасыпаліся на падлогу.

— А гэта што за вылупак сядзіць?

— Ён мой сусед па дачы.

— Такі самы алкаш, як і ты?!

— І грама не бярэ на язык.

— Ведаю я вас. Каб начаваць прыехаў дахаты!

— Я заступаю сёння на ноч на дзяжурства.

— Схаджу і туды. Праверу. Дастану цябе і там. Не выкруцішся.

Я падумаў: балазе, што схавалі пустую бутэлекку і кілішкі, а то магла б разбіць іх на нашых галовах.

А цешча ўсё не супакойвалася:

— Дык да цябе дайшло, што я сказала?

Бо другі раз як прыеду — спалю тваю гэтую хібару і самога ўпіхну ў агонь.

— Пасадзяць у турму.

— Я турмы не баюся.

Аграмадзіна, выходзячы на двор, з усяе сілы грукнула дзвярыма, і яе шырокая вопратка зноў парыўна матляхнулася за акном. Я падняўся і пазіраў, як памацнелая, густая завая паступова праглынае магутную постаць Дзірбукавай цешчы. А Дзіма, задаволены тым, што мне наыве давялося пераканацца, у чым прычына яго пакут і дачнага адшчапенства, з палёгкай выдыхнуў:

— Ну як табе мая цешча? Спакойная, пакладзістая... Ага?

— Я з ёю не пражыў бы і аднаго дня. Цяпер паверу, што твой рай, сапраўды, вось тут.

— А я пра што кажу...

Дрэкс

Адкуль ён прыехаў у Астравец — толкам ніхто і не ведаў: адным ён казаў, што з Масквы, другім, што з Віцебска, трэцім, што з Вільнюса. Ад яго настэрна праўды і не дамагаліся: можна і без яе спакойна пражыць на свеце. Галоўнае, што прыехаў, не абмінуў вядомы гарадскі пасёлак.

Уладкаваўся ж Альберт Васільевіч Цімафееў выкладчыкам нямецкай мовы ў сярэдняй школе з музычным ухілам. Ён хутка знайшоў агульную мову з настаўнікамі і вучнямі, не спрачаўся са школьным начальствам, умеў вытрушваць з разумовых кішэняў лёгкі, натуральны гумар, хораша смяяўся. У размове ўжываў і рускія, і беларускія, і польскія, і нямецкія, і літоўскія словы. Усё залежала ад таго, з кім уступаў у гутарку. Дрэнна, да прыкладу, вучань адказваў на ўроку — Альберт Васільевіч казаў:

— Дрэкс!

Старшакласнікі пачалі дамагацца, што абазначае гэтае слова. Ён патлумачыў, што па-беларуску «дрэнна», то па-літоўску «дрэкс». Цімафееў раскідваўся гэтым словам не толькі ў абыходжанні з вучнямі і настаўнікамі, але і на вуліцы са знаёмымі, якіх хутка нажыў, і ў лазні, калі ў парылцы выпадала слабаватая пара.

Аднойчы дзесяцікласніца Таня Валодзька, прыйшоўшы са школы дахаты, пахвалілася бацьку:

— Мне сёння Дрэкс паставіў «пяцёрку» па нямецкай мове.

— Што за Дрэкс? — насцярожыўся бацька.

— Гэта наш новы настаўнік.

— Як яго зваць?

— Альберт Васільевіч.

— Так і казалі б: Альберт Васільевіч, а то Дрэкс.

— А яго ўсе так называюць у школе.

— Усе няхай называюць, а ты кажы па-добраму. Бо даведаецца — зноў будзеш цягаць «двойкі» дадому. Як удалося зарабіць «пяцёрку»?

— Ну я сядзеў так адказвала на ўроку, а як толькі Альберт Васільевіч нахіліўся над школьным журналом ставіць адзнаку, я пацалавала яго ў шчоку — і Альберт Васільевіч уляпіў мне «пяцёрку».

— Глядзі, дзеўка...

Услед за Таняю расшчодрыліся на буські і астатнія дзесяцікласніцы. Цімафееў толькі паспяваў падстаўляць шчоку. Ацэньваючы ведаў дзяўчат, ён ужо не вымаўляў слова «дрэкс», а моўчкі ставіў у журнал і дзённікі «пяцёркі».

Шумок пайшоў у асяроддзі юнакоў. А Юрка Зазноба, як найбольш смелы сярод іх, вазьмі і скажы:

— Альберт Васільевіч, чаму вы дзяўчатам ставіце толькі «пяцёркі», а нам «двойкі», «тройкі», «чацвёркі»?

— Бо яны лепей за вас адказваюць.

— Ведаем, як яны адказваюць...

Неаб’ектыўнасць у ацэньванні ведаў вучняў дайшла да дырэктара школы Захарчука. Той праглядзеў класны журнал і паклікаў у свой кабінет Цімафеева.

— Нешта дзяўчаты ў дзясятым класе займаюцца на «выдатна», а хлопцы горш.

— Вучаніцы, сапраўды, больш старанныя.

— Яны, мабыць, закахаліся ў вас і падцягнуліся ў вучобе...

— Гэтага я не ведаю.

— Пастарайцеся аб’ектыўна ацэньваць ведаў. Інакш мы можам прагрымець на ўвесь раён.

Натацыя дырэктара трошкі паўздзейнічала на Цімафеева — і ён паціхеньку пачаў заніжаць адзнакі дзесяцікласніцам. Аднак бывала і такое: Альберт Васільевіч наважыцца паставіць Таньцы Валодзька «тройку», але глянэ на яе прыгожы тварык, лагодную ўсмешку — і рука міжвольна выводзіць «5».

Хадзіў Цімафееў неяк сцішана, бы кот, крадучыся да мышы. А кватараваў у адзінокай жанчыны Міхайлаўны, якая жыла ў драўляным доме на вуліцы Кастрычніцкай. Тут ён таксама праяўляў своеасаблівыя дзівацтвы. Бывала, правяраючы сшыткі ці пішучы планы работы на наступны дзень, засядзіцца да поўначы, пасля спахопіцца:

— Альберт Васільевіч, дрэкс працаваць па начах. Пара спаць.

Падыходзіць да ложка, становіцца па стойцы «смірна» і камандуе:

— Радавы Цімафееў, адбой!

Брык у ложка — драцяная сетка заскрыпіць, прагнецца разам з матрасам да самай падлогі, Дрэкс, паўседзячы, апусціць рукі па швах і прыкінецца, што спіць. Так праляжыць некалькі хвілін, пасля паварушыцца і сам сабе кажа:

— Радавы Цімафееў, ты забыўся распрануцца. Пад’ём!

Трымаючыся рукамі за раму, да якой прымацавана сетка, паднімецца, скіне пінжак, штаны, шкарпэткі, зноў стане па стойцы «смірна» і выкрыкне:

— Радавы Цімафееў, адбой!

Рэзка кінецца ў ложка. Як заўсёды, нудна заскрыпіць і прагнецца да самай падлогі сетка, Дрэкс нацягне на тулава коўдру і прымушае сябе спаць. Але ў пакой, у якім жыве Цімафееў, увойдзе гаспадыня дома Міхайлаўна і скажа:

— Альберт Васільевіч, ваш чай, мусіць, астыў. Давайце я пагрэю.

— Дрэкс піць гарачы чай. Я люблю халодны.

— То папіце перад сном хоць халоднага.

— Зараз...

Цімафееў варухнецца, але пры Міхайлаўне ўжо не падае сам сабе каманды «Пад’ём!», а ціхенька вылезе са свайго «карыта» і прысядзе за стол.

— Можа, плячэння даць?

— Абыйдзецца і так...

Дрэкс пап’е халоднага чаю, вытра рукою вусны і сам сабе напамінь:

— Радавы Цімафееў, не забудзь на гэты раз выключыць святло.

— Не забуду.

Бывае, што перад самай апошняй камандай Альберт Васільевіч сам сябе павысіць у званні.

Стаіўшыся за сценкай, Міхайлаўна чуе:

— Сяржант Цімафееў, колькі разоў можна паўтараць. Адбой!

— Слухаюся.

І ў пакой да самай раніцы ўсталёўваецца жаданая для гаспадыні цішыня.

За паўгода Дрэкс у Астраўцы стаў вядомай асобай. Яго прымала любая кампанія, бо сумна з ім не было ніколі. Парыльшчыкі ў мясцовай лазні пад час прысутнасці Альберта Васільевіча часта надрывалі пупкі ад смеху. Там Дрэкс галіўся: леваю рукою абмацаваў поўсць на твары, а правай збрываў.

— Як гэта ты ўспяваю голіцца? — пыталі мужчыны.

— А я заўсёды так. Люстэркам не карыстаюся і дома.

— І грудзі, і плечы, і рукі, і ногі ў цябе, як у малпы, зараслі поўсцю.

— Бо я пайшоў ад малпы. Яшчэ Дарвін пісаў, што малпа паступова ператварылася ў чалавека. Але для гэтага патрэбны быў працяглы перыяд, напружаная праца. Жыццё — адны пераўтварэнні.

— А чаму ў Гродзенскім запарку малпа сядзіць у клетцы шмат гадоў, — азваўся з верхняй паліцы Іван Дудук, — а ў чалавека не пераўтвараецца? Альбо я... працую ў хлебапяркары больш, як трэць века, а малпаю не раблюся. Вучэнне Дарвіна — дрэкс. На практыцы яно не пацвярджаецца.

— Вы не разумееце, што такое эвалюцыя, — разышоўся Альберт Васільевіч, — яна цягнецца тысячагоддзямі.

— Я не сказаў бы, — не здаваўся ўсё той жа Дудук. — Вунь Ленін зрабіў эвалюцыю ў Піцеры за адзін дзень.

— То ж не эвалюцыя, а рэвалюцыя. Гэта дзве абсалютна розныя рэчы. Не блытайце боб з гарохам. Рэвалюцыя адбываецца насільным шляхам і параўнаўча хутка праходзіць, а эвалюцыя — мірным і, бывае, працягваецца, як я казаў, тысячы, а можа і мільёны гадоў.

— А што лепш? — не ўтрываў у ніжняй паліцы муляра з будаўнічага ўпраўлення Раман Бусел.

— І ў тым, і ў другім, — даводзіў да парыльшчыкаў Альберт Васільевіч, — ёсць свае плюсы і мінусы. Пры рэвалюцыі праліваецца шмат крыві, а эвалюцыя праходзіць бяскрыўна, але марудна.

— А я лічу, — закругліў Бусел, — што і рэвалюцыя, і эвалюцыя — дрэкс. Найлепей, калі ўсё развіваецца само па сабе.

— От, — уклініў у размову слова шафёр з нарыхтоўчай канторы Сяргей Нічыпар, — улезлі ў нейкую філасофію. Трэба мяняць пласцінку. Альберт Васільевіч, што рабіць, каб быць здаровым?

— Я мяркую, што неабходна паводзіць сябе, як дзікун, а харчавацца не карэннямі, а сучаснай ядою. Я, калі жыву ў Вільнюсе, прыкідваючыся дзікуном, аблазіў пешшу ўсю Літву, а харчаваўся варанай каўбасой, якой на той час там хапала ўдосталь. Адчуваў сябе выдатна.

— І колькі ж жонак вы пакінулі ў Літве? — зноў пераклучыў размову на новую тэму Нічыпар.

— Ні адной. Я і цяпер халасцяк. Мне сорак два гады, а ніяк не магу натрапіць на сваю.

— Хлопцы, тэрмінова трэба жаніць Альберта Васільевіча.

— Няхай бярэ Паліну Міхасёву. Жыве яна па вуліцы Кастрычніцкай, у апошнім доме, пры лесе. Там для дзікуноў поўнае раздолле.

— Як яна выглядае? — пацікавіўся Цімафееў.

— Ну ходзіць такая з разпушчанымі плячамі валасамі. Зашыешся носам у густую прычошку — не захочацца па начах выкрыкваць «Радавы Цімафееў, адбой!».

Альберт Васільевіч насцярожыўся: «Адкуль яны ведаюць, што я агучваю такія словы? Ці не Міхайлаўна ім перадала? Але ліха з імі. А за Палінаю трэба пасачыць...»

Праз некалькі дзён Дрэкс сустрэў у пачатку вуліцы Кастрычніцкай дзяўчыну з разпушчанымі валасамі па плячах і падумаў, што гэта Паліна, але набівацца ў знаёмства не палез: яна яму не вельмі спадабалася.

А ў жніўні Альберт Васільевіч зусім перастаў з’яўляцца ў лазні. Парыльшчыкі запанікавалі.

— А дзе ж Дрэкс? — стукнуўшы венікам па плячах, спытаў Іван Дудук.

— Я бачыў дырэктара школы, — адказаў Сяргей Нічыпар. — Сказаў, што Альберт Васільевіч паехаў на Чукотку. Там, маўляў, больш рамантыкі. Можна непадалёку ад берага ўбачыць кашалота, на ільдзіне белага мядзведзя. У Астраўцы ж Цімафееву стала сумна...

— Шкада, — уздыхнулі мужчыны. — Такі быў арыгінальны, займаўны чалавек. А можа, яшчэ вернецца?..

Адзін за адным

Мікола КАНАНОВІЧ

Дылема

Такая сабе дылема:
месца на моголках у Востраве
каля мамы
заняць ці не?
Раяць займаць
сябры,
а я ніяк не вырашу...
Нерашучы такі...

Крумкач

Зноў чорныя дрэвы глядзяць у акно.
Там усё да драбніц мне вядома даўно:
Чатыры таполі, адна алыча
Чакаюць зімой адпачыць крумкача.
На галіну прысядзе чорны крумкач
І ў шэрае неба пускацьме свой плач
Ці то аб старонцы, ці то аб сабе,
Ці то каб вусцішна зрабілася мне
Аднаму сярод цёмнага гэтага дня,
Дзе толькі крумкач на галіне і я.

Рыбакі ў Слоніме

Апошні без-студзена дзень
Успыхнуў і згас па-над намі.
Заўтра люты запаліць прамень
Яркі сонечны над галавамі.
А на старыцы ў Слоніме цуд:
Плотка ловіцца гэтымі днямі,
Рыбакі ёй падкормку нясуць
І стаяць, як салдаты, шыхтамі
На абодвух ракі берагах
Ужо з тыдзень, чакаючы клёву,
Ды клюе, як заўсёды, не так,
Як хацелася б рыбаляву.
Да вясны яшчэ месяц нібы,
Але й люты, відаць, не злютуе.
Быў без-снежань, без-студзень, і мы
Зіму, быццам, любім такую.
Ды ўсё ж хочацца сонечных дзён
Па-сапраўднаму цёплых, вясновых,
Каб клёў быў багаты на плён
І даваў нам уражанняў новых.
Пачысцілі старыцы дно.
Шчара ў Слоніме памаладзела.
Там не бралася рыба даўно,
А цяпер захацела...
Апошні без-студзена дзень
Сёння згас ужо над галавамі.
Заўтра люты запаліць прамень
Яркі сонечны над рыбакамі.

Адзін за адным

Мерзне пад поўняю нос —
Мароз.
Градусаў 5 усяго,
Ды даўно не было й яго
На прасторах нашых шырот,
Мо таму мерзне ўжо і рот,
Хоць закрыты даўно.
Аднаму ўсё адно
Гаварыць няма з кім,
Мо з марозам самім?..
Апоўначы зорка міргне,
Святло месяца слупам ў акне
Нечаканя думкі саўе
Пра мінучасць і ночы, і дня,
Пакаленняў, што Богу радня,
І гэтай зямлі,
Дзе жывем неак мы
Тут і цяпер
У палоне хімер

Пра сябе і пра час,
Які выбраў не нас,
Але забярэ
Калісь да сябе.
А пакуль мерзне пад месяцам нос,
Да дзвярэй я іду праз мароз
У градусаў 5 усяго...
За дзвярыма цяпло.
Мы ўсе прагнем яго
Заўсёды і тут,
Дзе змерз родны кут
Адзін назаўжды,
Як нашы сляды на ім —
Адзін за адным.

***

Застыў люты — у марозе.
Шэрасць у цішы.
Едзе раница на ўсходзе.
Ціха на душы.

Запаволенаць жаданняў.
Белае святло
Цела холадам растання
З неба апякло —

Гэта поўня раннім раннем
І сівы мароз
Астуджаюць парыванні
Ў неспакойны лёс.

Блішчыць інеем дарога,
Сцецеца туман.
Засталося ўжо не многа
Ад душэўных ран.

Пад зыркiм сонцам

Пад зыркiм сонцам знікае іней
І зелянее на лузе шэрань.
Вясна сябруе з зімою сіняй
І сее зеленё,

Якую люты то замарозіць,
То зноў абудзіць дажджом халодным.
Тым часам сонца ўсіх лагодзіць
Цяплом нязводным.

І парадоксы прыроды нашай
Ўжо не здзіўляюць нікога сёння.
Зімой карову вядуць на пашу,
Хоць і звялося іх пагалоўе.

Жывуць у вёсках людзей адзiнкі
Пад зыркiм сонцам, у дождж і ў сцюжу,
І не трымаюць двары скацінкі,
Ім бы сабаку з катом адужаць.

Калі на вёску адна карова
Пасецца ў лузе, то й гэта добра,
З таго не зробіць ніхто выснову,
Што гіне вёска.

Пад зыркiм сонцам знікаюць людзі,
І парадоксы прыроды нашай,
Каб і хацелі, то не абудзіць
Навечна спячых.

Зіма цяплее, пусцеюць хаты,
Не адлятаюць у вырай качкі.
Мы ж ад аванса і да зарплаты
За працу маем адно падачкі.

Народ руплівы, народ цярплівы,
Які нічога не вырашае,
На родных гонях, на роднай ніве
Штогод драбнее і вымірае.

Дзе было людна — зіе пустка,
На месцы хатаў — пясочак жоўты.
Мы так змяняем — надзіва хутка —
Ландшафт прыродны.

Хто скарыстае з памерлых хатаў?
Што будучы сеець на зніклых вёсках?
Бур'ян, звычайна, там вырастае
Магутна, хлётка.

Праз пяцігодку — ужо й не скажаш,
Што там калісьці жыццё кіпела,

Фота pxhere.com

Бо самасейка ростам у сажань
Зямлю прыгрэла.

Бо не трывае прырода пусткі,
А чалавечых рук не хапае,
Ды спажывецкі наш розум вузкі
Ў перспектыўны кут не сягае.

Пад зыркiм сонцам і ў люты холад
Спіць пад крыжамі наша сумленне
З тым пакаленнем, што знала голад
І страх памерці пасляваенны.

Набудаваці, наашчаджалі
Яны нам хатаў сваіх, калгасаў.
А мы далёка ўсіх іх паслаці
У новым часе...

Тут на магiлы зямлі хапае,
А для жыцця — нібы ў не трэба,
Бо нічыя яна, нікая
Чужая глеба...

Падае снег на закінуты хутар,
У вёсцы бялеюць некалькі хат.
Шчодра ўпрыгожвае зменлівы люты
Наш лад-заняпад.

7 сакавіка 2025 года, альбо Аднагодкі

Іне Снарскай сёння 60,
А праз тыдзень столькі ж будзе мне.
Не павярнуць ніколі ўжо назад
Нашыя гады ў жыццёвай баразне.

Чарэшня пад Палтавай зацвіце,
Пад Слонімам такі ж прыгожы квет.
Мне вершы падабаюцца яе
І прозы ўжо падораны букет...

***

У айчынных вятрах
Жыве спуджаны страх
Ў рабскіх душах спяпога народа,
Які выжыць мастак на шалёных вятрах
Разбуральнага часу чужога.

***

На зялёнай траве
Снег ляжыць красавіцкі.
Зноў патрэбны табе
Цёплыя нагавіцы.

***

Ужо красавік алычою красуе.
На небе блакітным воблакаў гмах.
Шпачыную песню пад небам пачуеш,
А пчолы збіраюць з квецені смак.

Усё ў прыродзе заўжды, як належыць,
Пра тое калісьці Гуцаў* пісаў.
Здаецца, што большы красавік не заснежыць,
Нам не падкіне зімовых забаў.

Вербніца сёння. Службы ў храмах
Ва ўсіх хрысціянскіх у гэты дзень.
Праз тыдзень Вялікдзень.

Завозна і ў крамах,
Каб з'есці і ўкінуць было за каршэнь.

*Гуцаў — Андрэй Гуцаў, беларускі пісьмен-
нік, паэт, перакладчык

Пад небам Радзімы бялюткай і сумнай
Мы будзем з надзеяй зноў есці і піць
Ды долі жадаць сабе добрай, не згубнай
І славіць Хрыста перад тым, як наліць.

А заўтра ізноўку — на працы, вучобы.
Няма ў нас вайны, і дрон не ляціць.
У Беларусі рахманай і добрай
Нават з начальства ніхто ўжо не кпіць.

З новай вясной будзе новым змаганне
За ўраджай, за прыплод, за прывес.
І будзе круціцца ад самага рання
Ў пастцы жыццёвай тутэйшы прагрэс.

Вясновыя сялянскія клопаты

Маячыць май, а травень травянее.
Ды ўсё ніяк не спыніцца мароз.
Штораніцы трава зялёная бялее,
Ды мерзнуць мае вушы, мерзне нос.

Памерзлі вішні, яблыні і грушы,
І трускалкі з марозам не ў ладах.
Ды ўсё ж капаць я грады свае мушу,
Каб быць і ў памідорах, і ў гурках.

І бульбу з жонкай мы ўжо пасадзілі,
Пасееныя морква, буракі.
Цыбулі грады, часныку зрабілі
І кветак летніх роўна два радкі.

Красуюцца ля хаты туліпаны.
Вясновым, ім не страшны той мароз.
Я ж, клопатам сезонным апантаны,
Кладу траву пракосам за пракос.

Пачырванюць хутка мае вушы.
На змерзлым носе выявіцца пот.
Успомню, як зімою біў баклушы,
Калі ляжаў пад снегам агарод.

Цяпер жа, хоць мароз даймае ранкам,
А ўдзень, бывае, сонца прыпячэ,
Адпачываць не мусім мы на ганку —
Зямля нас цягне, вабіць, валачэ.

***

Мінулі 20 маразоў,
Дажджы палошчуць Слонім.
Травень, лічы, ужо прайшоў,
Яго мы не дагонім.

Цяпло было ў красавіку,
А травень памарозіў
Траву і вішні ўсе ў садку
І яблыні пашкодзіў.

Год не прыходзіцца на год, —
Так у народзе кажучь,
То злодзей ўлезе цераз плот,
То холад усё спляжыць.

Ды зноўку кожнаю вясной
Сады стаяць у белым
І абяцаюць нам з табой,
Што будзе лета спелым.

І верыцца, як і заўжды,
У ішчасця пазалоту,
І жыць нам хочацца тады
Ў мароз і ў дождж, і ў слоту.

Пятралевічы—Слонім,
2024—2025.

Водгук удзячных адтокаў

Нататкі сучасніка пра Янку ЛАЙКОВА

Платон
СТАНКЕВІЧ

Уступ, бо хочацца

Зусім нядаўна (калі лічыць за цяпер — сярэдзіну сакавіка 2026 года) на розных інтэрнэт-старонках з'явілася навіна, што свет пабачыў новы, доўгачаканы зборнік паэзіі Янкі Лайкова — «Песні зьбянтэжаных рэк». Пішуць, што перапынак між гэтым і мінулым зборнікам вершаў паэта — больш за 20 гадоў! Таксама пішуць, што... Насамрэч, на вялікі жаль, шмат чаго не пішуць. Ні пра зборнік (хаця чаго тут дзівіцца, ён толькі-толькі задыхаў, толькі зачытаў, і бачыў яго ў вочы, хіба што, толькі рэдактар кнігі, пара чалавек, да яе належных, і, уласна кажучы, сам паэт), ні пра асобу Янкі Лайкова, акрамя звычайных «нарадзіўся, вучыўся, друкаваўся...» Напрыклад, ніхто не піша, якога колеру вочы ў Янкі Лайкова. Ці, напрыклад, якую гарбату ён заварвае, калі прыйсці да яго ў госці? Альбо, скажам, як ён паціскае руку?..

І пакуль беларускі літаратурны сусвет — тая частка, якая забыла, — успамінае, хто гэта такі — Янка Лайкоў, я з ціхім гонарам і трымценнем у сэрцы заяўляю, што, калі ведаў гэтага цудоўнага паэта, ніколі пра яго не забываў...

Нараджэнне

Часам, калі задумваюся пра Янку Лайкова, з'яўляецца невытлумачальнае адчуванне, у якое безумоўна верыш, што яго, у адрозненне ад усіх людзей на зямлі, не нараджала маці ў прамым значэнні гэтага слова. Малюецца яскравы вобраз, што нарадзіла яго Зямля — чорная, плённая, тлустая, духмяная — якой яна бывае толькі на пачатку вясны, пасля растання снежнай коўдры і ледзяной скарынкі. Што ён выйшаў з зямлі цнатліва голы, умыўся ледзяной вадой вясновай паводкі, напіўся крышталёнымі кроплямі з яшчэ пашарэлых галінак і прыйшоў у вясковую Мядоцкую хату да сваіх бацькоў: тонкі, звонкі і адразу — паэт.

Тэлефонны даведнік

Калі табе патрэбны кантакт нейкага літаратара і яго немагчыма знайсці на неабсяжных прасторах інтэрнэту, звяртайся да Янкі Лайкова. Янка Лайкоў — не толькі тэлефонны даведнік, але і добры сувязны. Калі што, калі трэба, ён папярэдзіць, што ты плануеш звязацца, і пры гэтым прадставіць цябе ў самым лепшым свеце.

Фірмовае

Успомнілася ежа. На сталае да гарбаты ці кавы ў Янкі Лайкова заўсёды ёсць што-небудзь салодкае. Часам я сам прыносіў і прыношу пакецік з прысмакамі з суседняй крамы; але, найчасцей,

у талерачцы, незалежна ад гасцей, заўсёды ляжыць печыва, цукеркі, халва...

Але асабліва прыемна ўспамінаць дранікі Янкі Лайкова... Я, шчыра вам прызнаюся, вельмі дасціпны ў пытанні дранікаў: якасныя адрозніваю ад неякасных за пару секунд. Так-так! На якую тарку церлася бульба, ці давалі муку, ці дастаткова далі солі — усё гэта, калі не бачна адразу, становіцца ясна з першым укусам. І я не толькі дасціпны ў гэтай страве, — прабачце, — справе, але яшчэ і вельмі пераборлівы. Магазінныя дранікі не пераношу, рэстаранныя — як-калі (залежыць ад цеста), бо і ў першых, і ў другіх — няма альбо мізэрная колькасць душы. Хатнія дранікі ў гасцях ем, але, часцей за ўсё, з-за павагі да гаспадара, не крыўлюся, каб яго не пакрыўдзіць, хаця вельмі карціць, часам, сказаць: «Ды куды ты столькі масла даў/дала, га??», «Ды хто столькі солі сыпануў??» Але дранікі Янкі Лайкова... З першага ўкусу я ўлюбіўся ў дранікі Янкі Лайкова. Прычым яны па сваёй структуры не ўпісваюцца ў параметры маіх «ідеальных дранікаў»! Тарка, калі я не памыляюся, буйная (а я люблю дробную), мука ў цесе ёсць (а я люблю без), цыбулі, здаецца, няма (а я люблю з ёй)... Але, нягледзячы на капрызнасць, у маім сэрцы яны занялі добрую жылплошчу. Толькі дранікі майго бацькі іх пераўзыходзяць! Толькі яны... Але бацькавы дранікі — гэта святое...

Вочы

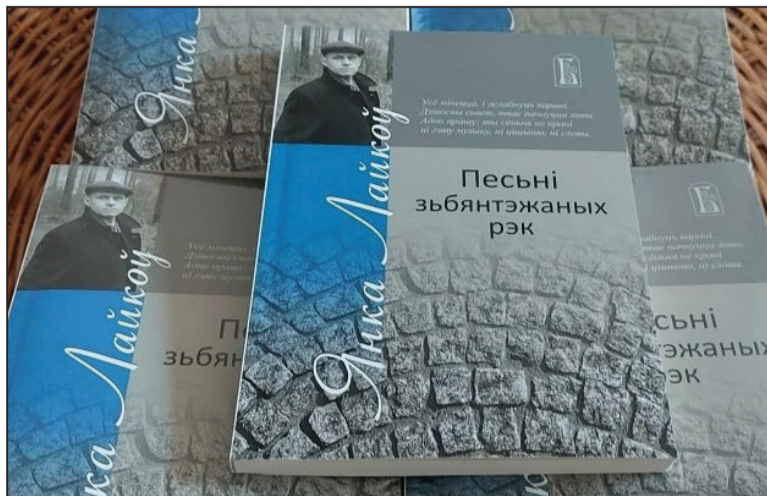
Вочы Янкі Лайкова маюць магінную здольнасць запамінацца. Мала чые вочы я помню, і нават зрэнкі тых, з кім бачуся амаль кожны дзень, наўрад ці здолею воль так успомніць і апісаць; але ж вочы Янкі Лайкова мне помніцца ясна.

Пасля першых нашых сустрэч я, не задумваючыся, быў цвёрда ўпэўнены, што вочы ягоныя — карыя. Потым, калі я адмыслова звярнуў увагу, аказалася, што раёк (слоўнікі паказваюць, што па-беларуску слушае пісаць «раджка»), аднак такое слова ў нашай мове выклікае няўтульнае адчуванне парадоксу, прынамсі ў мяне) — зялёны! А нядаўна, пры апошняй сустрэчы мне падалося, што вочы ў Янкі Лайкова — шэра-блакітныя...

Аднак нават не пераменлівасць, не хамелеонаўская прырода вачэй Янкі Лайкова мне запамнілася. Мне запамніўся агонь, які жыве ў гэтых вачах і не згасе. Няспынны імпат. Добры і мудры нячысцік. Гарэзлівасць і сур'ёзнасць. Вялікі розум. Такія вочы — запамінаюцца асабліва. Такія вочы — натхняюць. Такія вочы натхняюць імкнучца да падобных вачэй. Не кажу «да такіх жа вачэй», бо такія — толькі адны.

Літаратурная рака

Бацькі вучаць плаваць сваіх дзяцей па-рознаму: хтось кідае іх у раку ў спадзеве, што дзіцёнак, барахтаючыся ў вадзе, паплыве да берагу, каб выжыць ці хаця б навучыцца трымацца на роўнядзі (цікава, ці былі выпадкі, калі дзеці не здольвалі? Што тады рабілі бацькі?); а хтось суправаджае сваё дзіця напрацягу ўсяго заходу ў

ваду, прытрымлівае яго, падбадзэрвае, хваліць. Менавіта другім спосабам навучыў мяне плыць (ці хаця б не тануць) у месцамі ціхай, а месцамі — вірлівай Літаратурнай рацэ Янка Лайкоў. Ён быў побач, калі гэта было патрэбна. Калі я хацеў пахваліцца новым творам, распавесці цікавую гісторыю, папрасіць парадзі ці проста па-чалавечы сустрэцца ды паразмаўляць пра жыццё, Янка Лайкоў ніколі не адмаўляў. І ад таго ва ўяўнай Літаратурнай рацэ я трымаўся ўпэўнена, адчуваючы ягоную цвёрдую далонь.

Спадар Ян — дзядзька Янка

Колькі не стараўся я сябе прывучыць, перайначыць, прымусіць — не атрымліваецца ў мяне назваць Янку Лайкова дзядзькам Янкам. Язык не паварочваецца, і не ведаю чаму. Для мяне ён выключна «спадар Ян», «шаноўны спадар Ян», «спадар», але ніяк іначай. Хаця сам спадар Ян (бачыце, зноўку я) пры нашай першай сустрэчы пры знаёмстве абазначыў, што ён і «спадар Ян», і «дзядзька Янка», і што другі варыянт мейшых ягонаму сэрцу. Але ўсё адно не атрымліваецца ў мяне. Сілюся, а ўсё адно ў мяне толькі «спадар». Пэўна, не ў тым я стагоддзі нарадзіўся, а на жаль.

Рукане

Рукапацісканне ў Янкі Лайкова цвёрдае, як камель дужага клёна. Бываюць рукі-сялёдкі-лябёдка; такія рукі хочацца кранаць як мага радзей, нібы яны слізкія, як рыба. Бываюць жа наадварот — рукі-абцугі. Такія як схопяць! што забудзеш, як самога сябе завуць. У Янкі Лайкова ж рукапацісканне мужчынскае, цвёрдае, але без перабольшанняў; адчуваецца: гэта рука ўпэўненага чалавека, разумнага і годнага.

Журналістыка

Янка Лайкоў — выдатны пісьменнік. Ён піша жывыя вершы, цудоўную прозу, змястоўную крытыку, цікавую эсэістыку. Да ўсяго гэтага спіса, хоць і не афіцыйна (то-бок, нідзе пра гэта не напісана, прынамсі я не бачыў), дадаецца журналістыка.

Аднойчы мы выпадкова сустрэліся ў электрыцы да Мінска. Я ішоў па вагоне, шукаў ямчэйшае месца, як раптам убачыў спадара Яна з ноўтбукам на каленях. Вядома, я не мог не павітацца, сеў побач, запытаўся, ці не замінаю я рабоце, спадар Ян адказаў, што, канешне, не, сказаў, што

працуе над інтэрв'ю для нейкай эканамічнай ці бізнэс-газеты (шчыра кажучы, помню толькі тое, што гэта нейкая паважная газета для паважных мужыкоў), якое нядаўна браў, і закрыў вечка ноўтбука. Палілася нязмушаная гутарка, але недзе на сярэдзіне ўсяго маршрута «Барысаў—Мінск» я адчуў, нібыта ў мяне таксама бяруць інтэрв'ю. Пытанні, якія задаваў спадар Ян, былі настолькі падобныя да пытанняў правільнага інтэрв'юера-прафесіянала, што на хвілю мне нават падалося, што недзе стаіць камера, якая запісвае і трансліюе кудысь нашу размову. Але камеры нідзе не было. На вялікі жаль, бо па прыездзе я падумаў, што атрымалася б цудоўнае інтэрв'ю.

Бібліятэка

Увогуле, бібліятэку Янкі Лайкова я лічу ўзорам, як павінна выглядаць бібліятэка пісьменніка. У гасцёўні, дзе жывуць кнігі, поўна карцін і партрэтаў: працы дзяцей, жонкі, нават партрэцік майго аўтарства займаў там месца. Сам Янка Лайкоў, Кафка, Сыс... На сталае ля ноўтбука заўсёды ляжыць стосік кніг, і кожны раз, калі я прыходжу, ён змяняецца — чалавек чытае. А бібліятэка... Калі спадар Ян выходзіць з гасцёўні па справах на пару хвілін (пазваніў нехта, можа, паклікаў ці трэба нешта прынесці), я з цікавасцю кідаюся да кніжных паліц і ў нямым захапленні разглядаю самыя разнастайныя карэньчыкі. Падаецца, што ў гэтай хатняй бібліятэцы ёсць усё, што трэба. Знізу — дзіцячыя танютка кніжкі; вышэй — мастацкая, гістарычная, навуковая літаратура, беларуская і сусветная класіка, пераклады, кніжкі на іншых мовах... Гэта — цэлы музей ведаў. І так хочацца схапіць якую-небудзь кніжку, выцягнуць і прагна разгарнуць!.. Але ж так нельга рабіць. Так можна парушыць кніжнае хараванне, спляжыць святасць... Таму застаецца чакаць самога гаспадара і, пры нагодзе, запытацца: ці можна гэта ці гэта ўзяць пачытаць? І, вядома, Янка Лайкоў не адмовіць. Да таго ж дадаецца яшчэ цэлы стос кніг, якія табе маглі б быць цікавыя. І ведаецца што? Ніколі ён не памыляецца! Заўсёды цікава!

Нямы паэт

У далёкім 2023 годзе я напісаў вершы «Нямы паэт». Прысвяціў яго я менавіта Янку Лайкову, дый, шчыра кажучы, ягоная асоба і натхніла мяне на напісанне. Да-

кладней казаць: тое, што гаварылі пра гэтую асобу. Не ўспомню ўжо хто, але нехта з блізкага атачэння жонкі Янкі Лайкова Марыны Аляксееўны, — менавіта з яе слоў я гэта ведаю, — сказаў, што Янка Лайкоў — ніякі не паэт, бо паэт павінен пісаць вершы, а не сядзець з двума кніжкамі, выпушчанымі яшчэ ў пачатку стагоддзя. (Цяпер, я думаю, гэты нехта так бы не сказаў). Да таго ж, было моўлена, што вершы Янкі Лайкова — дрындушкі, не вартыя ўвагі (на жаль, прамую цытату я не помню). Але гэта настолькі абурыла мяне, настолькі разлавала і збянтэжыла, што з-пад рукі Платона Станкевіча — няўдалага — паэта вырываўся вершык, які я, часам, перачытваю, і нават пачуццё гіспанскага сора-му ён у мяне не выклікае.

Нямы паэт

*Там, дзе бываў нямы паэт,
Не ўзойдзе тлуму зерне.
Яго маўчанне — зававет,
Што слова кошт нязмерны.*

*Чаго маўчыць? А што казаць,
Калі вакол глухія.
Калісь любіў ён пакрычаць
У дні свае ліхія.*

*Цяпер аб іх гудзе хлусня,
Што ён — паэт гаротны,
Што не пясняр жывога дня,
А што шуткар свавольны.*

*Што замаўчаў, бо ўжо ніяк
Не грэе дух паэта.
Нібы агідны чорны грак
Крумкачыць па-над светам.*

*Дык я скажу, скажу грамчэй
За брыдкія галовы:
Яго маўчанне даражэй
За сотню вашых словаў!*

Інскрыпт

Янка Лайкоў ніколі не падпісвае кнігі «ад балды». Калі ён дорыць кнігі, то ці іх ніяк не падпісвае (пэўна, каб пакінуць цнатліваю бель старонкі некранутай), ці падпісвае грунтоўна, што адразу можна сказаць — на кнізе пакінуў інскрыпт сапраўдны пісьменнік.

Вось, напрыклад, як спадар Ян падпісаў кнігу мне. Гэта былі «Вогнепаклоннікі» — другая кніга паэзіі Янкі Лайкова, якая да апошняга часу лічылася скрайняй, — я знайшоў яе ў букіністычнай краме. Вядома ж, захацелася займець аўтограф! Але спадар Ян доўга яе не падпісаў. Я, нават, крыху пакрыўдзіўся на яго — што там падпісваць? «Шчасця-здараўя», можна яшчэ «плёну» пазычыць... Але ўрэшце я атрымаў зборнічак падпісаным і, адгарнуўшы вокладку і першую, «халастую» старонку, прачытаўшы пакінуты надпіс, па маіх руках ды па ўсім целе прабеглі дрыжыкі.

*«Сябру, выбітнаму пісьменніку
Платону Станкевічу — ад аўтара.
Няхай будзе шчодрым*

*твой творчы ўмалот,
Прыўкрасным — слоў і ўчынкаў
суплёт,*

*Пачуццё — як агонь, думка — як лёд,
Высокім — палёт!
А перадусім — любі Беларусь!
Янка Лайкоў
м. Барысаў»*

Узяўшы цяпер гэты танютка, але неверагодна змястоўны зборнік і адгарнуўшы вокладку і пустую старонку, зноўку па скуры прабеглі дрыжыкі. Як першы раз. І кожны раз — будзе як першы. Бо, учытваючыся ў радкі інскрыпта, я разумею: гэта не звычайнае «шчасця-здараўя». Гэта — бласлаўненне.

Ад жыцця працнуща: Барыс ПЯТРОВІЧ

В. Г.

Фрэска ў сваёй сутнасці, а не тэхніцы выканання, — эпізод, сцена, урвак. Гэта гісторыя без пачатку і канца. І менавіта такімі з'яўляюцца фрэскі Барыса Пятровіча — тут у кожнай кароткі эпізод быцця. Ягоная проза — гэта быццам выхаплены з цемры вулічным ліхтаром светлы круг, у якім ты бачыш усё да драбніц быццам, ды не ведаеш, адкуль пачынаецца дарожка і куды яны прывядзе. І важны элемент фрэсак, як тых, сапраўдных, што ствараліся старажытнымі грэкамі: няма тлумачэння прычын і не праглядваюцца наступствы.

Яшчэ адна прыкмета фрэсак Барыса Пятровіча, іх асаблівасць, што набліжае твор літаратуры да выяўленчага мастацтва: максімальная, скажу так, візуалізацыя.

Помніце, мо ў школе даводзілася пісаць сачыненне, ці быў вусны адказ па вядомай карціне «Няроўны шлюб»? Насамрэч жа, у карціне сапраўднага таленавіта майстра схавана столькі жыцця і столькі характараў, што хапіла б на цэлы раман. У Барыса Пятровіча быццам негатыў: ты чытаеш і бачыш карціну. Вось стары шынок, паўцёмны і змрочны, вась ягоны гаспадар лісліва ўсміхаецца расейскаму казаку; стол з мядовай брагай, казакі, расейшыся вакол яго гаспадарамі; яшчэ колькі казакаў цягнуць з шынка дзяўчыну, яе мілы твар скажоны застылым адчаем і нямой малітвай аб паратунку, вась салёныя рылы колькіх казакоў, якія ільсняцца ад уяўлення ад будучай «пацехі»; і вась мужчына-вандроўнік за сталом, чужы гэтаму часу і гэтаму месцу — і адначасова родны яму і той дзяўчыне, і вочы ягоныя з застылай бездапаможнай нянавісцю...

Вусціш, бясцілле і бездапаможнасць чалавека перад абставінамі ў фрэсках Барыса Пятровіча іншым разам сягаюць такой глыбіні, што захлынаешся ў сваім ужо бясціллі хоць нешта змяніць, бо ж бачыш скрозь радкі сапраўдную гісторыю, дзікунскую ў сваім вар'яцтве несправядлівасць — і разумееш, што нічога не змяніць ужо... Прачытайце пра сям'ю настаўнікаў і арганізаваную імі школку. Для мяне тым больш балюча, што вась, маю здымак сапраўдных тых вучняў (няхай і другіх) ля царквы пасля малебну, вась святар з маладымі настаўнікамі...

Ці можна змяніць? Бо ж адтуль, з таго мінулага цягнуцца ў сучаснае шчупальцы д'ябальскай улады азвэрэлай ад бездаказнасці большасці...

Сабраныя ў кнізе фрэскі Барыса Пятровіча — гэта мікс з новага і лепшага, гэта той вытрыманы напой, наш бела-

рускі, можа, настоены на святаянніку і палыне, які лгя піць толькі патрохі, па чарачцы-дзе за дзень, а лепш ціхім вечарам на самоце. Проза, якая не хоча быць праглынутай за раз, бо папярэдне прачытаная фрэска мае такую канцэнтрацыю і аголенасць пачуццяў і думак, адчуванняў, што пачынаеш чытаць другую — і спыняешся, бо прысмак першай дасюль у табе, ён хоча быць адчутым дарэшты, зразумелым і перажытым. Добра, што я куру — цыгарэта дапамагае ўлегчыся шквалу роздуму.

...Фрэска-ўспамін аб злоўленых вераб'ях, якія купаючыся ў пяску, даваліся лёгка ў рукі высковаму хлапчуку... Фрэска прысвячаецца Андрэю Федарэнку, і сутнасць яе гучыць рэфрэнам «Дзікаму лугу» аўтара-сябра:

«Суседскія хлопцы ды дзяўчаты толькі смяліся з маіх спробаў і прызнанняў, што некалі я лавіў канаплянікаў голымі рукамі... Вераб'і таксама ведаюць, калі і каму можна паддацца — хто іх зловіць і адпусціць. Не дзеля пахвальбы, а дзеля маленькага шчасця першае закаханасці. Асабістае шчасце трэба берагчы ад чужых вачэй і вушэй...»

Нельга не сказаць пра мову аўтара — падобную на вытанчаную вышэйку майстрыхі, дзе ні вузельчыка, ні выпадковага колеру ніткі муліна. Ён здаецца, быццам жа гарадскі чалавек — Барыс Пятровіч, але як смачна размаўляюць ягоныя ці то дзяды, ці то жанкі высковыя...

Дзе сустрэнеш апісанне простага і знаёмага і адчуеш амаль тактыльны кантакт:

«акуратны прыемна-цвёрды, суха-слізкі, востра-рабрысты пачок
Дзе думкам — раздолле ў кароткім радку:

дзе зло змагаецца са злом і перамагае
Дзе парадаксальнасць пачатку:
Ён злез з дуба чатырнаццаціга траўня ў сямнаццаць нуль-нуль».

Дзе ўжо мне зразумелая філасафічнасць:

«Не, я не пастарэў, я застаўся маладым, і ў гэтым мая трагедыя. Трэба ўмець быць старым...»

воблакі, якія скрозь дзень плылі розныя; жанчын, якія былі такімі непадобнымі ў сваёй аднолькавасці; і кнігі, кнігі, кнігі, якія хавалі між старонак столькі таямніцаў, што кожная спазнаная аддаляла ісціну, і ён зноў і зноў пераконваўся, што прызначэнне кніг — гарэць, быць часовымі, а не вечнымі, несці смуту ў розум, а не ведаць.

Дзе роздум пра жыццё, які прымерваеш на сябе і жахаешся таму, як падобна:

«Яму здавалася, што ён у параўнанні з імі застаўся тым самым хлапчуком — наіўным і нясмелым, а яны вакол яго — прывіды, страшны сон... Гэта ён, дванаццацігадовы, заснуў і сніць сон пра сваю мажлівую будучыню. Жахлівую будучыню... («Дзе і калі я ўжо бачыў гэты сон?» Не, ён не спіць. Ён быў за мяжою і сустракаў там сваіх аднагодкаў — тонкіх і тоўстых, здаровых і хворых, але — шчаслівых!!! А тут — як у змрочным мроіве — ніводнага радаснага твару, ніводнай прыязнай усмешкі. Нават пры сустрэчы тых, хто дваццаць-трыццаць гадоў не бачыўся. Не радасць — жах на твары».

Жах!!! Жыццё па сутнасці пражытае, а яны ж яшчэ не жылі — падумаў ён. Мы састарэлі не жыўшы. Учора мы, хлапчукі і дзяўчаты, пасля выпускнога ішлі шчаслівыя ў жыццё, а сёння — праз дваццаць-трыццаць гадоў угледзеліся ў свае твары і падумалі: а дзе ж мы былі ў гэтую ноч?»

Калі выходзяць такія кнігі, калі я чытаю такія кнігі, мяне неяк і не надта хвалюе, якога аўтара розныя СМІ цягнуць на ролю прарока ці заканадаўцу ў нашым белліце. У мяне свае аўтарытэты і майстры.

Цнота на потым: высокаяе памкненне і пошласці быцця

В. Г.

«У новую кнігу прозы Барыса Пятровіча ўвайшлі дзве аповесці і эсэ. Гэта захапальнае падарожжа па пазнавальных краях Менска ды іншых гарадоў і мястэчак Беларусі, а таксама знаёмства з неардынарнымі асобамі, якія сталі героямі твораў...» — гэта я ў сеціве пра кнігу сустрэў. І ўсміхнуўся: а каб жа вам чэрці дзяцей калыхалі... За падарожжа «захапальнае», за асобаў «неардынарных»...

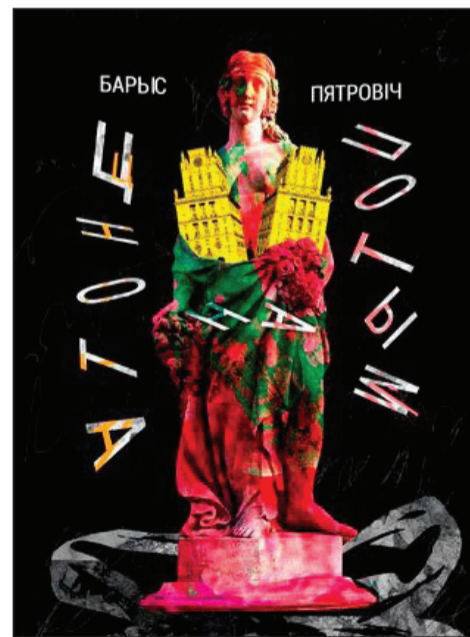
Нешта мне вельмі няпроста напісаць пра гэту кнігу. Спойлерыць ні ў якім разе не стану, бо зарокся такое рабіць, а то б можна было напісаць пра свае пачуцці падчас прачытання чарговага заключнага абзаца якога апаўдання (ці той жа аповесці), напісаць кароткі змест, каб і вы ахнулі і абрынуліся разам са мной у раскрытую знянацку аўтарам гноевую яму... У гэтым сэнсе будзённасць, нават прыземленасць расповедаў героя-журналіста грае сваю ролю калыханкі для дарослых, і калі ты ўжо залюбяны быццам, узнікае іржавы нож адной дэталі... ці некалькі дэталей збіраюцца ўрэшце разам, каб разарваць знешне прыстойнае палатно рэчаіснасці і паказаць табе, чытачу, усю глыбіню мярзотнасці існавання, на якой здольны выжываць чалавек. Але — і гэта трэба асабліва адзначыць: тут не чарнуха. Тут суіснаванне ў адной жывой істоце высокага памкнення і пошласці быцця, разумення свайго падзення і бязвольнай

абьякавасці да сябе ж, халоднай бязлітаснасці і жывога яшчэ зародку (ці ўжо хутчэй — муміі) юнацкага рамантызму.

Барыс Пятровіч літаральна прэпаруе душу, з асцярожнасцю вопытнага хірурга робіць адзін за другім рэзы, каб знайсці крыніцу метастазу (тут — пра «Каханне ў краіне, дзе не было сексу»), і сам герой не можа зразумець, і мы ніяк не дойдзем да высновы, ажно пакуль герайня не скажа найгалоўнешыя словы: «Чужы». Як толькі прагучаў яе вырак, мне згадалася кінатрылогія з такой назвай. Можа, і такія могуць кахаць. Дый чаму не? Каханне — яно ж рознае. Але ў што пераўтвараецца каханне без прыроднага чутця эмпатыі? І чаго варта таленавіта выкладзеная ўзнёсласць без яе? Які кошт прызнанняў? Што б там чыстага і светлага ні хавалася ў істоце, сутнасць чужога будзе вяршыць свае справы і кіраваць учынкамі. Чужы не стане сваім.

Не думаю, што нехта купіцца на назву «Наіўны дэтэктыў», чакаючы захапляльнага чытва з загадкамі і нечаканай развязкай. Ага, дэтэктыў... З аглушальнай праўдай пра ледакол «Чалюскін». Што тут наіўнага, дык гэта памкненне адной з жанчын «ачысціць карму», якая дасталася ёй ад бацькоў. Ачысціла? Мо хіба сваю. Але не дацькі...

«...Бацькі елі кіслы вінаград, а ў дзяцей на зубах аскома» — так кажа Біблія і канкрэтызуе: «Я Господзь, Бог твой, Бог руілівец, Які за правіну бацькоў карае дзяцей да трэцяга і чацвёртага пакалення...»

І няхай пазней прарок Езекііль скажа, што «сын не панясе віны бацькі і бацька не панясе віны сына», ды, мабыць жа, пра іншую кару казаў Бог, пра тое, што мы завём сёння спадчыннасцю.

І яно прарасло — тое зерне, кінутае бацькамі, не ў дачцы, дык ва ўнучцы, а аўтар раскрывае перад намі прастору шыраў — і з жахам разумееш, што не трэціе і не чацвёртае пакаленне будучы хворымі, але ці не да дванаццаціга. Гэты ўзняты Барысам Пятровічам пласт думання хочацца прапусціць, не чапаць, бо ж дзе і ў чым

тады выйсце, калі ці не ў кожным з нас чакаюць свайго часу метастазы: хто не быў ахвярай, быў катом, хто не даносіў — той браў цішком ці адкрыта, хто не хлусіў — той маўчаў... Менавіта таму чытаеш ліст галоўнага сведкі, дзе ўсе кропкі над і расставлены, і дакладна ведаеш: а выкінуць жа гэты ліст. Проста выкінуць...

«А потым яны заснулі. Заснулі пасярод белага дня, як дзеці ў дзіцячым садку...» — гэта ж пра нас. Трошкі пашмыгалі носам, трэшкі жаласлівых слоў сказалі, яшчэ слязінку пусцілі — такое наша пакаенне.

І далей можна грашыць з лёгкім сэрцам. Расціць тое семя, дзе некалі зноў паспее кіслы вінаград...

Можа падацца, што «Нічыі Чарнобыль» выпадае з тэмы кнігі, але тое хіба на першы позірк. Бо там жа зноў — пра чалавека. Пра ягоны здольнасці пераўтварацца і мімікыраваць да немагчымага. Там жа зноў — пра беспакаранасць вінаватых і горкую бядоту нявінных. Пра нашу здольнасць забываць і дараваць там, дзе трэба помніць і караць...

Нічога не пішу тут пра мову і стыль — Пятровіч застаецца верны сабе ў пісьме: вельмі ахайны, чуйны да слова, вынаходлівы ў плане нечаканых тропай. Лгя б было прывесці колькі метафар, эпітэтай, ужо і навілісаў быў, ды падумаў: не стану пазбаўляць іншых радасці сустрэць ёмкае, сапраўднае і прыгожае ў тэксце.

Недажын: кніга пра Алеся КАСКО

В. Г.

Калі выйшла кніга «Вандрунік. Дорогамі Міколы Купрэева», прыканцы свайго водгуку я выказаў сваё жаданне: вось каб не адна, а серыя такіх кніг пра выбітных асоб нашай літаратуры. Бо такая канцэпцыя ўкладання паддалася мне дасканалай: пра Асобу выказваўся не адзін чалавек, а многа людзей, такім чынам карціна атрымлівалася не толькі максімальна аб'ектыўнай, але і шырокай, трошкі стракатай і тым — цікавай.

Вядома ж, не па маім выказаных жаданнях рухалася далей справа, я ўсяго толькі ўгадаў пра намеры, у першую чаргу Лявона Валасюка — як укладальніка. Другая кніга, пабудаваная і ўкладзеная па тым жа прынцыпе — пра Алеся Каско.

Адкрывае яе вялікі, глыбокі і дасканалы артыкул Уладзіміра Калесніка, дзе не толькі пра асобу паэта, але пра час, варункі, літаратурную сітуацыю ўвогуле і канкрэтна.

Алеся Каско аказаўся рэалістам і праўдалюбам, ён дзяліў людзей не паводле ўзросту, а паводле адносінаў да беларускай справы, да Радзімы, таму бачыў, што нялёгка было выстаіць нават у застойны

час тым, хто прысвяціў сябе працы на ніве беларускай асветы, культуры, мастацкай творчасці...

Вось так кажа пра паэта Леанід Галубовіч:

«А. Каско не давялося пераадольваць на сваім літаратурным шляху нейкія адміністрацыйныя бар'еры. Яго талент не ганьбілі, не тапталі і не замоўчвалі. Тут ён сам кіраваў ім. І талент не здрадзіў і не падвёў. Можна сказаць, што ўвесь час гэта была хада ў гару, у пад'ём... Цяжкая, знясільваючая, з перапынкамі-роздыхамі... Тым больш, што разам з душой і духам трэба было ўздымацца і ўсяму грэшнаму-цялеснаму. Вось тут праблемы раз-пораз узніклі. Правільнай сказаць, адсюль і ўзніклі. Таму што быт і быццё, душа і дух былі непадзельнымі, але не мелі гармоніі. У пошуку яе і цягнулася "вар'яцкае жыццё творцы". І чым вышэйшым быў напал барацьбы і часцейшымі спробы замірэння, тым большая паэтычная энергія выпрацоўвалася вонкі (у свет, да чытача). А паколькі чытач, па сутнасці, быў адсутны, то паэт немінуча патрапляў у сіло самотнай адзіноты».

У кнізе чакаюць сваёй сустрэчы з чытачом словы пра паэта, якія выказалі Генадзь Праневіч, Ніна Борсук, Мікола Міцковіч, Ала Ся-

мёнава, Мікола Сянкевіч, Васіль Дэбіш, Васіль Жуковіч, Святлана Локтыш, Мікола Пракаповіч...

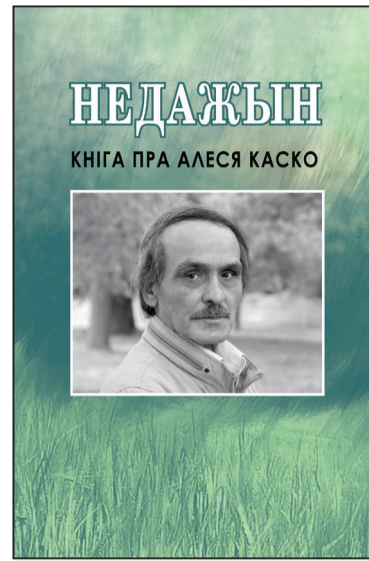
Прывяду яшчэ колькі цытат з выказванняў.

Віктар Гардзеі:
«Паэт верыць у свой народ і яго бясперца, імкнецца сцвердзіць характэрнае жыццё, дабыню чалавечых адносін».

Міхась Скобла:
«Ён быў голасам беларускага Палесся — журлівага, журавінага і жураўлінага, песеннага і казачнага».

Ціхан Чарнякевіч:
«Палессе нельга разгадаць. Паэт заўсёды гаворыць пра тое, што для яго самога ў дадзены момант найважнейшае, найгалоўнейшае. Верш — шчыльны збор паэтавай свядомасці, і схлусіць чытачу, схаваць сваю бяздарнасць ці таленавітасць у дзесяці радках немагчыма: усё тут як на далоні. Таму і віднае самаабмежаванне: "падзяляй і валодай", бо не слова павінна валодаць паэтам, а паэт словам. У многіх творах новай кнігі Каско згущанасць думкі і пачуцця дасягаюць гармоніі, пазначанай пячаткай паэтычнае сталасці».

Тут і чулівае і шчырае прызнанне самога ўкладальніка Лявона Валасюка:

«Гэтаму чалавеку ўдзячны найперш за тое, што на пачатку новага стагоддзя ён сур'ёзна параіў мне перайсці на родную беларускую мову (на той час я пісаў як па-беларуску, так і па-расейску). Гэта быў вельмі важны паварот у маёй творчасці (і ў жыцці адначасова). Лепей было б, канечне, каб такі пераход адбыўся гадоў на дзесяць раней, але, як кажуць, лепш пазней, чым ніколі...»

Надзвычай шчыльнай атрымалася апошняя частка кнігі, там, дзе змешчаны эпістальныя Паэта — ягоныя лісты да Ніны Мацяш. І з асаблівым настроем, узнікаючы віхур думак, чытаюцца лісты, датычныя пачатку 2000-х, пра часы, бадай, самыя цяжкі ў чалавечым жыцці Але-

ся Каско як арганізатара, кіраўніка абласным аддзяленнем СБП. Гэтыя лісты самі па сабе — гістарычнае сведчанне пра час і людзей:

«Каго я "прыручыў" — не толькі сям'я. Сям'я ставілася і ставіцца з большым разуменнем, чым многія сябры. Асабліва тыя, хто няблага пачуваецца і ў смутным часе, гэтыя ўсе апазіцыйныя (чытай кармушкавыя) дзяльцы, газеты... Уяві сабе: я, без аніякіх сродкаў, рыхтую абласны з'езд інтэлігенцыі. Хіба не цыннізм?»

Многае яшчэ хочацца прачытаць, але для паўнаты карціны лепш пачытаць тыя лісты цалкам. Паўтарыся: за імі — час, людзі і... сумленне.

Завяршыць хочацца змешчаным у кнізе вершам Алеся Каско.

Спатканне з вандрунікам

— Кінь манету на шчасце.
— У краі забраным манетаў няма, апрача трыццаці срэбных.

— Паднясі падкову на шчасце.
— Збіў падковы, згубіў белы конь пад верхнікам збройным.

— Руку дай на шчасце.
— Рука амярцвела: сяброў усё менш,

зімі на розных мыгугарым мовах.

— Куды ж, чалавеча, я трапіў?
— Не ведаю, Божухна, мо Ты зноў у пустыні...

Паэтава нябёсная затока...

Рэцэнзія на кнігу вершаў Алеся Аркуша «Ня думаць пра сон і паразы», напісаная сумесна з акадэмікам-усёзнаўцам беларускай літаратуры

Igor СІДАРУК

Калі б я быў масцітым акадэмікам, рэцэнзію на кнігу выбраных вершаў Алеся Аркуша «Ня думаць пра сон і паразы», магчыма, пачаў бы так:

«Гэта не проста падсумаванне шматгадовага творчага шляху, але і дакладна выбудаваны ўнутраны космас паэта, які на працягу дзесяцігоддзяў заставаўся паслядоўным сам сабе і свайму разуменню свабоды. Аўтар, родам з Полацка, горада з тысячагадовай культурнай памяццю, у свае 65 гадоў паўстае не «класікам на п'едэстале», а жывым, уважлівым назіральнікам часу, які працягвае гаварыць з чытачом без пафасу і дыдактыкі».

Але я — не акадэмік. І таму пачну з іншага. Алеся Аркуш для мяне — найперш паэт гарманічны. То бок Чалавек, Творца, Паэт. Зліты ў адной Асобе. А яшчэ — сябар. Таму хочацца пачаць па-сяброўску: а добрая кніжка атрымалася, дружка! Яна нарадзілася, сапраўды, як тваё

Немаўля

На сьнезе знайшлі немаўля — У неба глядзіць і ня плача. Далонька сьціскае імя — Адзіную спадчыну. Ніякіх ня ведае слоў, Свабода — дзіцяці калыска. Існуе ў свеце яно Як сьнег, як мароз, як вятрыска.

Так, сапраўдная паэзія нараджаецца «невядома як і дзе», стыхійна, без памагатых і бацькоў. І таму — жыве толькі ў волі. На чыстых прасцягах, як снег.

...Але тут зноў лезе са сваімі ўмудронымі развагамі/прэпарацыямі Акадэмік:

«Назва новага зборніка А. Аркуша задае тон — гэта формула ўнутранай устойлівасці, своеасаблівы антыфаталізм, які пранізвае многія тэксты. У адным з ключавых вершаў паэт піша:

Ня думаць пра сон і паразы,
Свабоду карміць з далоні...

Гэты радок можна ўспрымаць як квінтэсэнцыю ўсёй кнігі: свабода тут не абстрактнае паняцце, а штодзённая праца, амаль фізічны жэст — карміць, падтрымліваць, не даваць знікнуць».

І зноў я па-сяброўску бяру пяро. Тым больш, што хачу сказаць пра верш, які паэт прысвячае аднаму з самых блізкіх паплечнікаў.

Алегу Мінкіну

Уночы лес цяжарны рухам,
Гайданьнем хвояў і ялін.
Спыніся, сябра, і паслухай:
Ты не адзін.

І зноў, як позву таямніцы,
Сягонья роўна ў пяць гадзін
Убачыш надыход дзяньніцы
Ня ты адзін.

І тут для мяне — пра прыкрае раз'яднанне, якое іншым разам намі нават не асэнсоўваецца. І адначасна — пра непарушную еднасць, якая таксама, бывае, не асэнсоўваецца, але якая — ёсць, была і будзе. Як бы ні гайдаліся ды не хіліліся долу хвоі.

Таму заканамерна, што ў паэта ёсць свая пэўная праграма, шлях, вектар, выкладзеныя вось такім выдатным паэтычным тропам:

З майго сэрца вырасьце аер.
Ёнадвеврубудзе ціха шамаець...
Сэрца — прах,
што выбіўся ляцець,
Бо да неба страчаны давер.
Толькі птах ня стане на калені —
Крылы ператворацца ў карэньні.

Нездарма адзін з ранейшых зборнікаў паэзіі А. Аркуша мае назоў «Крылы ператворацца ў карэньні». Ну, а ўявіць сапраўднага паэта на каленях — гэта ўжо з вобласці фантастыкі.

Дарэчы, пра міфалогію. А. Аркуш — адзін з твораў, які вельмі арганічна і нязмужана ўплятае шматлікіх насельнікаў беларускай міфалогіі ў вершаваныя радкі («Човен», «Сярод чаратоў...», інш.):

Паміж хваляў човен чорны.
Ў рэчцы — чорная вада.
Не відаць на дне нічога —
Барада вадзяніка
Захінае дно старанна
І матляецца, як віж...

***

Сярод чаратоў
схавалася маленькае
гняздызечка
з адным яечкам
з іголкаю зачараванай у
сярэдзіне
так так
з той самай славутай іголкай
у якой жыццё цмока
захоўваецца
Ды што тут паробіш:
і балота шкада асушваць
і гняздо драваць
і яечка біць

...Ну што, Акадэмік, даць табе слова? Бач ты, хоць і з барадой, але ж нецярглівыякі...Ладна, давай, смалі!

«Зборнік ахоплівае вершы, напісаныя ад часоў "Тутэйшых" да сённяшняга дня, і ў гэтым ягоная асабліва каштоўнасць. Чытач бачыць не толькі эвалюцыю мовы і формы, але і нязменнасць асноўных матываў: свабода, памяць, родная прастора, адказнасць чалавека перад часам. Полацк, родны горад паэта, у вершах А. Аркуша — не дэкарацыя, а жывы арганізм, месца сілы і адначасова кропка адліку.

У вершы «Над Полацкам» горад уздымаецца да ўзроўню міфу,

дзе "незаўважная, непакорлівая / павуцінка ляціць серабрыстая" над Сафійкай і Дзвіной.

Важнай рысай паэзіі А. Аркуша застаецца спалучэнне пейзажнай лірыкі з філасофскай рэфлексіяй. Прырода ў ягоных тэкстах не ідэлічная, яна думае разам з чалавекам, часам супраціўляецца яму. У вершы «Аблокі» вятрыска нішчыць імёны, але самі аблокі "трымалі дух высокі" — гэты вобраз лёгка счытваецца як метафара лёсу паэта і незалежнай культуры ў цэлым.

Асобна варта адзначыць грамадзянскую лірыку, пазбаўленую лозунгаў, але насычаную трывожнымі сімваламі. "Чорныя птушкі", "Злачынная кропка", "Ускраіна" — гэта вершы, у якіх калектыўны досвед болю і страху ператвараецца ў вобразны, згущаны тэкст. Паэт не прапануе адказаў, але дакладна фіксуе стан: «Нашай ускраіна была!» — радок гучыць як настальгія і папярэджанне адначасова».

А вось тут перарву Акадэміка і звярну ўвагу зусім на іншае. На тое, як вельмі асабіста, балюча, на сэрца — кладуцца наступныя радкі:

***

Ходзіць месяц імглісты па коле,
Кожны крок быццам
просьба пазыкі.
Не вяртаецца памяць ніколі
У дзіравыя дуды музыкі.

Ты забыў пра татэмныя знакі,
Ты згубіўся ў імглістай прасторы.
Вецер вые, як дзікі сабака,
У сыляпым, без вакон, калідоры.

Тут я — ледзь не задыхнуўся. Ад таго... вельмі інтымнага, трапятлівага, невытлумачальнага, што й вызначае для мяне сапраўдную паэзію. Найвышэйшай пробы.

...Ай, Акадэмік, ну што ты усё са сваімі паўнаватаснымі разборами?! Такую даверлівую гаману ледзь не сапсаваў!

«Фармальна кніга надзвычай разнастайная: побач з класічна выбудаванымі строфамі сустракаюцца вершы вольнага радка, амаль

медытацыйныя нататкі, кароткія філасофскія фрагменты. Але гэтая разнастайнасць не распадаецца, бо трымаецца на пазнавальным аўтарскім голасе — стрыманым, іранічным, часам балюча шчырым.

"Ня думаць пра сон і паразы" — гэта кніга не пра настальгію па мінулым, а пра вернасць сабе ў часе, які пастаянна выпрацоўвае. Яна будзе важнай як для даўніх чытачоў Алеся Аркуша, так і для тых, хто толькі адкрывае для сябе беларускую незалежную паэзію. У гэтай кнізе выразна адчуваецца тое, што немагчыма імітаваць: досвед, свабода і ўнутраная неабходнасць слова».

Што ж, магу дадаць: Паэтычнага Слова Алеся Аркуша — аўтара беларускай нацыянальнай сучаснасці. Слова, якое ляціць такім умудрона-іранічна-павольным голасам/зданню самога паэта — разам з роднай ягонай павуцінкай — над Беларуссю, Еўропай, далей:

Над Сафійкі крыжамі саборнымі,
Над часоваюдзвінскаю прыстанню
Незаўважная, непакорлівая
Павуцінка ляціць серабрыстая.

Ну і класічны постскрыптур:

З апошняга хлеба запаса
Ты корміш птушку Свабоды.

Твой хлеб — твая паэзія, Алеся.
Дай Божа, каб усё-ткі — не апошні.

Шаўчэнкаўская прэмія-2026

Прэзідэнт Украіны выдаў указ аб прысуджэнні найвышэйшай афіцыйнай творчай ўзнагароды краіны — Нацыянальнай прэміі імя Тараса Шаўчэнкі.

Сёлета ў катэгорыі «Паэзія» не было адзначана ніводнага прадстаўніка, у той час як за «Прозу» былі ўзнагароджаны два пісьменнікі. Лаўрэатамі Нацыянальнай прэміі імя Шаўчэнкі сталі: у прозе — Павел Бялянскі (за рамана «Бітись не можна відступити») і Юрый Шчарбак (за кнігу рэзюмэ і працоўтаў «Мертва памяць. Голосі і крикі»); у галіне літаратурнай крытыкі і мастацтва — Сяргей Трымбач (за кнігу «Іван Миколайчук. Містеріі долі») і Алеся Аўраменка (за шэраг мастацка-крытычных і навукова-папулярных прац з аўтарскай серыі «Accent»).

Прэміямі таксама былі ўзнагароджаны лепшыя прадстаўнікі журналістыкі, канцэртнага і выканальніцкага мастацтва, тэатра, кіно і фатаграфіі, дэкаратыўна-прыкладнага і выяўленчага мастацтва, а таксама творчага куратарства культурна-мастацкіх праектаў.

У 2026 годзе памер Нацыянальнай прэміі Украіны імя Тараса Шаўчэнкі складае 484 480 грыўняў (каля 11 000 долараў).

«Створана чалавекам»

Брытанская асацыяцыя аўтараў запусціла маркіроўку для кніг, напісаных чалавекам, а не штучным інтэлектам (ШІ). Асацыяцыя лічыць, што трэба ахоўваць інтарэсы аўтараў і абараняць творчых работнікаў «ад поўнаштабнага крадзяжу вынікаў іх працы ШІ-распрацоўшчыкамі».

Будзе прымяняцца спецыяльная маркіроўка для кніг, створаных чалавекам. Такое рашэнне абгрунтавана адсутнасцю мер урада, якія б прымуслі ШІ-кампаніі адзначыць згенераваную ШІ-прадукцыю. Чытачы з цяжкасцю адрозніваюць напісаныя чалавекам кнігі ад згенераваных пры дапамозе ШІ-мадэляў, «навучаных на абароненых аўтарскім правам творах без неабходнага дазволу і выплаты ўзнагароды аўтарам».

Праект асацыяцыі, створаны ў супрацоўніцтве з амерыканскай Гільдыяй аўтараў (Authors Guild), дазволіць пісьменнікам рэгістраваць свае працы і размяшчаць на іх маркіроўку «Створана чалавекам (Human Authored)». Дызайн і лагатып былі прадстаўлены пісьменніцай Трэйс Шэвалье на Лонданскім кніжным кірмашы.

Першы помнік Шаўчэнку ў Афрыцы

У Батсване ўсталявалі першы помнік Тарасу Шаўчэнку на Афрыканскім кантыненте.

«Урачыстае адкрыццё помніка адбылося ў найбуйнейшай навучальнай установе краіны — Універсітэце Батсваны — з удзелам кіраўніцтва, выкладчыкаў, студэнтаў, замежнага дыпламатычнага корпуса, украінскай супольнасці і журналістаў», — паведаміў міністр замежных спраў Украіны.

Помнік быў створаны з батсванскай бронзы скульптарам Франсуа Котэзе. Падчас цырымоніі дэкан факультэта гуманітарных навук Тапела Отлахеце прачытаў уласны пераклад шаўчэнкаўскага «Запавету» на нацыянальную мову Батсваны — сетсвана.

«Пустыя» кнігі

Тысячы брытанскіх пісьменнікаў выпусцілі сімвалічную «пустую» кнігу ў знак пратэсту супраць выкарыстання іх твораў кампаніямі, якія займаюцца штучным інтэлектам і без дазволу аўтараў.

Кніга пад назвай «Не ўпрыгожвайце гэтую кнігу» была створана пры ўдзеле каля 10 000 аўтараў. Яе тэкстам з'яўляецца спіс імёнаў. Копіі выдання раздаваліся наведвальнікам Лонданскага кніжнага кірмашу за тыдзень да таго, як урад Вялікабрытаніі апублікаваў ацэнку эканамічнага ўздзеяння прапанаваных змяненняў у заканадаўстве аб аўтарскім праве. Міністры павінны былі прадставіць даклад аб эканамічным уздзеянні рэформаў, а таксама вынікі кансультацый па змяненнях у заканадаўстве. Прапановы выклікалі абурэнне сярод творчых спецыялістаў, занепакоеных тым, як іх творы выкарыстоўваюцца для навучання сістэм штучнага інтэлекту.

Арганізатар праекта, кампазітар і актывіст па аўтарскім праве Эд Ньютан-Рэкс заявіў, што індустрыя штучнага інтэлекту ў значнай ступені «пабудавана на чужых творах», якія выкарыстоўваліся без згоды аўтараў і без аплаты. Ён сказаў, што гэта не бяскрыўдная практыка: генератыўныя сістэмы штучнага інтэлекту пачынаюць канкураваць з людзьмі, на чыіх працах яны навучаліся, пазбаўляючы аўтараў іх даходу. Ён заклікаў урад абараніць брытанскіх творчых работнікаў і не дапусціць легалізацыі такога выкарыстання іх твораў.

У той жа час выдаўцы прадставілі ініцыятыву па ліцэнзаванні выкарыстання твораў для навучання штучнага інтэлекту. Неамерыканская арганізацыя Publishers' Licensing Services распрацавала калектыўную сістэму ліцэнзавання і запрашае прадстаўнікоў галіны далучыцца да яе, каб забяспечыць легальны доступ да апублікаваных матэрыялаў.

Навучанне чат-ботаў і генератараў малюнкаў са штучным інтэлектам патрабуе велізарнай колькасці дадзеных, у тым ліку абароненых аўтарскім правам тэкстаў і малюнкаў, сабраных з інтэрнэту. Гэта выклікала сур'ёзную заклапочанасць сярод творчых спецыялістаў і прывяло да судовых разглядаў па абодва бакі Атлантыкі.

У мінулым годзе Anthropic, стваральнік чат-бота Claude, пагадзіўся выплаціць 1,5 мільярда долараў за ўрэгуляванне калектыўнага пазову, пададзенага аўтарамі кніг, якія сцвярджалі, што стартап выкарыстоўваў пірацкія копіі іх твораў для навучання сваіх мадэляў.

Брытанскія творчыя работнікі рэзка раскрытыкавалі асноўную прапанову ўрада, якая абмяркоўвалася падчас кансультацый. Паводле яе кампаніі, якія працуюць са штучным інтэлектам, змогуць выкарыстоўваць матэрыялы, абароненыя аўтарскім правам, без дазволу ўладальнікаў, калі яны загадзя не заяўляюць пра свае пярэчэнні. Акрамя гэтага варыянта, разглядаюцца тры іншыя магчымыя падыходы: пакінуць існуючую сістэму нязменнай; патрабаваць ад кампаній атрымання ліцэнзій на выкарыстанне твораў, абароненых аўтарскім правам або дазволіць выкарыстоўваць такія матэрыялы без магчымасці адмовы ад іх аўтараў.

Прадстаўнікі творчых індустрыяў баяцца, што гэта можа быць выкарыстана кампаніямі, якія распрацоўваюць штучны інтэлект, для выкарыстання твораў іншых людзей без згоды аўтараў. Урад заявіў, што імкнецца стварыць сістэму аўтарскага права, якая адначасова абараняе творчасць чалавека, падтрымлівае давер да закона і падтрымлівае інавацыі.

Вёска Брантэ і турысты

Прыхільнікі рамана «Навальнічны перавал» усё часцей уключаюць англійскі Ёркшыр у свае падарожныя планы. Цікава, што творчасці Эмілі Брантэ зноў набірае абароты, а разам з ёй расце і жаданне ўбачыць месца, дзе нарадзіўся адзін з самых вядомых раманаў у англійскай літаратуры.

Невялікая вёска Хаварт у Заходнім Ёркшыры стала сапраўдным месцам паломніцтва для прыхільнікаў творчасці Эмілі Брантэ. Менавіта тут яна жыла і стварыла свой культ

тавы рамана «Навальнічны перавал». Хаварт зачароўвае сваёй атмасферай. Галоўная вуліца пакрыта брукаванкай, з розных бакоў сустракаюцца старыя дамы, утульныя кафэ і традыцыйныя пабы. Нягледзячы на тое, што вёска жыве звычайным жыццём, яна застаецца магнітам для турыстаў. А пасля выхаду фільма «Навальнічны перавал» вандруўнікі пачалі яшчэ больш актыўна планаваць паездку на радзіму Брантэ.

З 1820 года сям'я Брантэ жыла на пачатку галоўнай вуліцы, насупраць царквы, дзе пастарам служыў іх бацька. Сёння тут знаходзіцца найбуйнейшая ў свеце музей-калекцыя сям'і пісьменнікаў. У пакоях ёсць яе пісьмовы стол, асабістыя рэчы, мэбля, лісты і нават узоры почыркі сясцёр. Наведвальнікі кажуць, што ў музеі асабліва атмасфера. Цікава, што білет дзейнічае год, таму многія вяртаюцца, каб паглыбіцца ў гісторыю сям'і.

Тым, хто хоча ў поўнай меры адчуць жыццё, якое пражыла Эмілі, варта прайсціся па «Шляху Брантэ». Прыкладна за гадзіну хадзі ад вёскі знаходзіцца маляўнічы вадаспад на ручаі Слэйдзін-Бек, вядомы як вадаспад Брантэ. Ён выглядае сціпла, але вельмі прыгожа сярод ёркшырскіх пейзажаў. Лічыцца, што сёстры Брантэ часта наведвалі гэтае месца ў пошуках творчых імпульсаў. Сёння чытачы прыязджаюць у гэтыя месцы, каб атрымаць асалоду ад цішыні, відаў і адчуць дотык гісторыі.

Важнай часткай гісторыі сям'і Брантэ з'яўляецца царква Святога Міхаіла, размешчаная насупраць іх дома. Бацька пісьменніц, Патрык Брантэ, служыў тут пастарам 41 год — самы вялікі тэрмін у гісторыі прыходу. Сёння там можна ўбачыць помнік сям'і і знамяціце «Акно Брантэ». На жаль, ні ў кога з дзяцей пастыра не засталася нашчадкаў, таму сям'я фактычна знікла.

Хаварт — турыстычнае месца, якое пачынае набіраць яшчэ большую папулярнасць, бо тут можна шпацыраваць па тых жа вуліцах і бачыць краявіды, якія калісьці натхнілі Эмілі Брантэ на стварэнне неверагоднай гісторыі. Дарэчы, Эмілі Брантэ, сярэдня з сясцёр Брантэ, мела інтравертны характар, магчымыя праблемы з аўтызмам і анарэксіяй. Біёграф Элізабэт Гаскел успамінала, што Эмілі несвядома выяўляла тыранію над сваімі сёстрамі. Акрамя таго, яна была яшчэ і суровай і не баялася болю: яна карала свайго сабаку ці нават прыпальвала ўласную рану распаленай качаргой.

Самая дарагая кніга Нарвегіі

Гулец зборнай Нарвегіі Эрлінг Голан разам са сваім бацькам, былым футбалістам Альфам-Інге Голанам, перадаў у дар муніцыпалітэту Тымэ ўнікальнае друкаванае выданне XVI стагоддзя, якое лічыцца самай дарагой кнігай у гісторыі краіны. Гэта двухтомнік 1594 года, які змяшчае кананічныя сагі пра вікінгаў, у тым ліку тэксты ісландскага аўтара Сноры Стурлусана.

Сям'я Голанаў набыла кнігу ў канцы 2025 года за 1,3 мільёна нарвежскіх крон (каля 134 тысяч долараў), усталяваўшы нацыянальны рэкорд па кошце кніжных выданняў. Асобы пакупнікоў заставаліся невядомымі да 24 сакавіка, калі было афіцыйна абвешчана аб перадачы кнігі грамадскай бібліятэцы.

Цяпер унікальны асобнік — адзіны, які захаваўся — будзе выстаўлены ў бібліятэцы горада Брыне, дзе стане даступны для наведвальнікаў. Сам Голан растлумачыў свой крок жаданнем зрабіць гісторыю бліжэй да людзей: ён хацеў, каб кніга была адкрытай для чытачоў і нагадвала ім пра карані рэгіёна Ёрэн, адкуль паходзіць яго сям'я. Мясцовыя ўлады падзякавалі яму за падарунак, падкрэсліўшы яго важнасць для папулярнасці чытання сярод моладзі.

Выданне змяшчае пераклады XVI стагоддзя, зробленыя чыноўнікам Маціясам Стэрсанам — адным з першых, хто адаптаваў старажытнаскандынаўскую мову да больш сучаснага дыялекту. Акрамя саг пра вікінгаў, у кнізе прадстаўлены тэксты пра нарвежскіх каралёў, у прыватнасці — пра Свейрыра і Хокана Старога, якія складаюць цэласную карціну гісторыі краіны ад міфалагічных вытокаў да Сярэднявечча.

Такім чынам, купля кнігі ператварылася ў грамадскі культурны праект, які спалучае гістарычную спадчыну Нарвегіі і сучасную ідэнтычнасць.